

Kandelaki D. A. Abhaz-Adigelerin etnogenezinin erken evreleri ve yaşam alanlarının coğrafi ortamı (sorunun ifadesine). // 50. Nihai Bilimsel Oturum (25 - 27 Nisan). Raporların tezleri. - Suhum: AbIGI, 2006. S. 36- 37.

Kandelaki David Avtandilovich - Abhazya Bilimler Akademisi'nden D. İ. Gulia'nın adını taşıyan Abhazya İnsani Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü araştırmacısı. Abhazya Bilimler Akademisi'nden D. İ. Gulia (Abhazya Cumhuriyeti, Gagra).

david_kandelaki@mail.ru

1. Etnogenezle ilgili bazı sorunları çözmek için, sadece tarihsel değil, aynı zamanda doğal-tarihsel (paleocoğrafya, paleoekoloji, fauna, flora) geniş bir kaynak yelpazesini karşılaştırma girişiminde bulunulmuştur;
2. Kanımca en büyük ilgi, Proto-Abhazo-Adige topluluğunun köken süreçlerinin gerçekleşebileceği bölgedeki toplumun gelişiminin erken aşamalarındadır. Etnogenezinin kronolojisini ve mekansal lokalizasyonunu oluşturmak;
3. Kronolojik olarak - bu, tesadüfi olmayan Mezolitik dönemdir. Bu dönem, çevredeki ciddi iklimsel değişikliklerle, özellikle de buzulların ısınmaya ve erimeye başlamasıyla aynı zamana denk gelmiştir. Jeolojik olarak bu dönem Pleistosen'in sonu ve yeni Holosen döneminin başlangıcıdır. Bu süre zarfında, doğal-tarihsel peyzajlarda, ekolojik bağlantı sistemlerinde, nemlenme ve kuruma rejimlerinde, su alanlarının ve iç su kütlelerinin hidrografik ağının geçişlerinde ve gerilemelerinde, flora ve fauna bileşimindeki değişikliklerde önemli yeniden düzenlemeler olmuştur;
4. Tüm bunlar, avcılığın doğasındaki değişiklikler, daha karmaşık toplayıcılık, balıkçılığın yoğunlaşması gibi yeni ekonomik faaliyet biçimlerinin araştırılmasını teşvik etmiştir. Topluluklar arasındaki temaslar ve sayıları artmış, bu da etnik-dilsel toplulukların, ekonomik ve tarihsel-kültürel türlerin oluşmasına yol açmıştır;
5. Bu arada, bu süreçlerin dinamikleri dünyanın farklı bölgelerinde aynı değildi ve kendilerine has özellikleri vardı. Kafkasya ve özellikle Batı Transkafkasya bu kuralın istisnası değildir;
6. Çok çeşitli kaynakların gösterdiği gibi, Batı Transkafkasya toprakları da Holosen döneminin başlarında meydana gelen doğal çevre değişikliklerine maruz kalmıştır. Ancak, bu durumdan önemsiz ölçüde etkilenmiş, farklı sonuçlar doğurmuş ve aynı doğal kompleksler burada da korunmuştur; bu da ekolojik krizin Batı Transkafkasya'daki toplumu daha az etkilediği ve belirli özelliklere sahip olduğu anlamına gelmektedir;
7. Bana göre, Batı Transkafkasya, doğal koşulları nedeniyle, klasik biçimiyle üretim ekonomisi merkezlerine sahip olamazdı. Tüm hayvan ve bitki evcilleştirme merkezleri kendi topraklarının dışında, güneyindedir ve başka doğal ve iklimsel

koşullarda (kuru ve yarı kuru bozkırlar ve orman bozkırları, Batı Asya etekleri ve diğer alanlar) oluşmuştur;

8. Aynı zamanda, darı, çavdar, domuz ve muhtemelen keçinin evcilleştirilmesinde ifadesini bulan üretim ekonomisinin kendi bağımsız yerel birincil merkezi oluşuyordu. Bu süreç neredeyse Ön Asya ve Doğu Akdeniz ana merkezleriyle eşzamanlı olarak başladı, ancak son derece yavaş ilerledi;

9. Pleistosen-Holosen döneminin başında meydana gelen çevresel değişikliklere toplumsal bir yanıt olarak güçlü bir balıkçılık kompleksinin geliştirilmesi bu süreci kolaylaştırmıştır. Yüksek verimli balıkçılık, aktif evcilleştirmeyi bir dereceye kadar engellemiş ve teşvik etmemiştir. Ayrıca, bataklık kıyı ovaları ve ormanlık dağ etekleri ve dağlar tarıma ciddi bir geçişi desteklememiştir. En yaşanabilir dağ etekleri bölgesinin gelişimi, arazi oluşturmak için daha fazla zaman gerektiren kes-yak tarımının gelişimini desteklemiştir;

10. Kültürel sözlüğün analizi, Abhaz-Adıge topluluğunun alansal-kronolojik dinamiklerini belirlememize olanak sağlamaktadır. Faunal ve floral terimlerle kanıtlandığı gibi, kademeli oluşum zamanı Mezolitik Çağ'ın sonu ve Neolitik Çağ'ın başlangıcıydı, yer - Batı Transkafkasya;

11. Göçlerin bu bölgenin etnik görünümündeki değişiklikler üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır, çünkü göçler gerçekleşmişse bile Batı Transkafkasya'nın nemli subtropikal koşullarına yeterince uyum sağlayamamışlardır. Aborjinler, yeni kültürel yenilikleri kabul etmeye yeterince hazırlıklı olup, bunları çevrelerine adapte ederken, kendileri de fiziksel olarak yabancıları çevrelerinde eritmişlerdir.

Kandelaki D. A. Adigelerin ve Abhazların tarihinin erken dönemlerinde coğrafi çevre. // Kafkasya'nın arkeolojisi, etnografyası ve folkloristiği. Uluslararası Bilimsel Konferans Materyalleri. Mahaçkale, 2007. S. 117 - 118.

Kandelaki David Avtandilovich, Abhazya Bilimler Akademisi (Sohum, Abhazya Cumhuriyeti) D. I. Gulia İnsani Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü'nde araştırmacı olarak çalışmaktadır. Abhazya Bilimler Akademisi'nden D. İ. Gulia (Sohum, Abhazya Cumhuriyeti). Pitsunda Arkeoloji Müzesi Baş Küratörü (Abhazya Cumhuriyeti, Pitsunda). "PONTO-CAUCASICA" Araştırma Merkezi, Tur Rehberi Eğitim Okulu ve Abhaz Konferans Salonu Direktörü (Abhazya Cumhuriyeti, Gagra).

david_kandelaki@mail.ru

Adigelerin ve Abhazların etnogenezi ile ilgili bazı sorunları çözmek için, sadece tarihsel değil, aynı zamanda doğal-tarihsel (paleocoğrafya, paleoekoloji, flora ve fauna) geniş bir kaynak yelpazesini karşılaştırmaya çalıştık. Kanımca, Proto-Abhaz-Adige topluluğunun kökenine ilişkin süreçlerin gerçekleşebileceği bölgedeki toplumun gelişiminin erken aşamaları en büyük ilgiyi çekmektedir.

Kronolojik olarak bu dönem, tesadüfi olmayan Mezolitik dönemdir. Bu dönem, çevredeki ciddi iklimsel değişikliklerle, özellikle de buzulların ısınmaya ve erimeye başlamasıyla aynı zamana denk gelmiştir. Jeolojik olarak bu dönem Pleistosen'in sonu ve yeni Holosen çağının başlangıcıdır. Bu dönemde doğal-tarihsel peyzajlarda, ekolojik ilişki sistemlerinde, nemlenme ve kuruma rejimlerinde, su alanlarının ve iç su kütlelerinin hidrografik ağının geçişlerinde ve gerilemelerinde, flora ve fauna bileşimindeki değişikliklerde önemli yeniden düzenlemeler olmuştur. Tüm bunlar, avcılığın doğasındaki değişiklikler, daha karmaşık toplayıcılık ve yoğunlaştırılmış balıkçılık da dahil olmak üzere yeni ekonomik faaliyet biçimlerinin araştırılmasını teşvik etmiştir. Topluluklar arasındaki temaslar ve sayıları artmış, bu da etnik-dilsel toplulukların, ekonomik ve tarihsel-kültürel tiplerin oluşmasına yol açmıştır. Bu arada, bu süreçlerin dinamikleri dünyanın farklı bölgelerinde aynı değildi ve kendi özgüllüklerine sahipti. Kafkasya ve özellikle Batı Transkafkasya bu kuralın istisnası değildir.

Geniş bir kaynak yelpazesinin gösterdiği gibi, Batı Transkafkasya toprakları da Holosen'in başında meydana gelen doğal çevre değişikliklerine maruz kalmıştır. Bununla birlikte, önemsiz ölçüde etkilenmiş, farklı sonuçlar doğurmuş ve aynı doğal kompleksler burada korunmuştur; bu da ekolojik krizin Batı Transkafkasya toplumunu daha az etkilediği ve belirli özelliklere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bana göre, Batı Transkafkasya, doğal koşulları nedeniyle, klasik

biçimiyle üretim ekonomisi merkezlerine sahip olamazdı. Tüm hayvan ve bitki evcilleştirme merkezleri kendi topraklarının dışında, güneyinde yer almaktadır ve başka doğal ve iklimsel koşullarda (kuru ve yarı kuru bozkırlar ve orman bozkırları, Batı Asya etekleri ve diğer alanlar) oluşmuştur.

Aynı zamanda burada, darı, çavdar, domuz ve muhtemelen keçinin evcilleştirilmesinde ifadesini bulan, üretim ekonomisinin kendi bağımsız yerel ana merkezi oluşuyordu.

Bu süreç Transdnyatik ve Doğu Akdeniz ana odaklarıyla neredeyse eş zamanlı olarak başlamış, ancak son derece yavaş ilerlemiştir. Pleistosen ve Holosen dönemlerinin başında meydana gelen ekolojik değişikliklere toplumun bir yanıtı olarak güçlü bir balıkçılık kompleksinin gelişmesi bu süreci kolaylaştırmıştır. Yüksek verimli balıkçılık, aktif evcilleştirmeyi bir dereceye kadar engellemiş ve teşvik etmemiştir. Ayrıca, bataklık kıyı ovaları ve ormanlık dağ etekleri ve dağlar tarıma ciddi bir geçişi desteklememiştir. En yaşanabilir dağ eteği bölgesinin gelişimi, arazi oluşturmak için daha fazla zaman gerektiren kes-yak tarımının gelişimini desteklemiştir.

Kültürel sözlüğün analizi, Abhaz-Adıge topluluğunun alansal ve kronolojik dinamiklerini belirlememizi sağlıyor. Kademeli oluşum zamanı, faunal ve floral terimlerle kanıtlandığı gibi, Mezolitik Çağ'ın sonu ve Neolitik Çağ'ın başlangıcıydı, yer - Batı Transkafkasya. Göçler, bu bölgenin etnik görünümündeki değişiklikler üzerinde önemli sonuçlar doğurmamıştır, çünkü göçmenler varsa bile Batı Transkafkasya'nın nemli subtropikal koşullarına çok az adapte olmuşlardır. Aborjinler yeni kültürel yenilikleri kabul etmeye, bunları çevrelerine adapte etmeye ve yabancıları fiziksel olarak içinde eritmeye yeterince hazırdılar.

Kandelaki D. A. Doğu Karadeniz bölgesinin neolitikleşmesi: "Neolitik" genel kavramı bağlamında yorumlama sorunu (tarihçi görüşü). // "Actual Archaeology. 3. Arkeolojik verilerin yeni yorumları." Uluslararası Genç Bilim İnsanları Konferansı Tezleri. Petersburg, 25-28 Nisan 2016. Petersburg, 2016.

Kandelaki David Avtandilovich, Abhazya Bilimler Akademisi D. I. Gulia Abhazya İnsani Araştırmalar Enstitüsü (Gagra, Abhazya Cumhuriyeti) Tarih Bölümü'nde araştırmacıdır. Abhazya Bilimler Akademisi D. I. Gulia (Abhazya Cumhuriyeti, Gagra)

david_kandelaki@mail.ru

Doğu Karadeniz bölgesinin Neolitik döneminin incelenmesi tarihi boyunca, karakteri hakkında birkaç ana temel fikir oluşmuştur:

1. Doğu Karadeniz bölgesinin Neolitikleşmesi yerel köklere sahiptir, ancak burada son derece yavaş gelişmiştir, bu da "sahiplenen-üreten" Neolitik'ten söz edilmesine zemin hazırlamıştır (Nebiyeridze, 1986).
2. Doğu Karadeniz'deki Neolitik Çağ'ın yerel kökleri yoktur ve buraya Batı Asya'dan "eksiksiz bir biçimde" nispeten geç getirilmiştir (Fedorov, 1973).
3. Doğu Karadeniz kıyılarında başlangıçta Neolitik yoktur, Mezolitik burada doğrudan Kalkolitik ile yer değiştirmiştir (Trifonov, 2009; Meshveliani, 2013).

Söz konusu bölgenin Neolitiğinin doğası hakkındaki bu tür çelişkili fikirler, Doğu Karadeniz bölgesi de dahil olmak üzere, bilim insanlarının Neolitik ve Neolitikleşme gibi kavramların özüne ilişkin görüşlerindeki değişikliklerle ilişkilidir. İlk olarak, Neolitik ve Neolitikleşme kavramlarının arkeolojik ve sosyo-ekonomik bileşenleri; ikinci olarak, Neolitikleşme oranları (yani Neolitik dönem) ile doğal ve iklimsel süreçler arasındaki korelasyon; üçüncü olarak, ilk iki pozisyon temelinde evrensel "Neolitik" ve "Neolitikleşme" kavramlarının oluşturulması ile ilgilidir.

Elbette, "Neolitik" kavramının var olduğu alanlarla ilişkili olarak "evrensel" bir tanımı söz konusu olamaz. Böyle bir tanım yoktur, çünkü klasik Yakın Doğu merkezlerinde bile Neolitik heterojendir.

Sorunun gerçek durumu nedir? Yazarın görüşüne göre, Neolitik ve Neolitikleşme (Neolitik Devrim) her zaman bölgesel doğal ve iklimsel süreçlerle sıkı sıkıya ilişkilidir. İklim değişikliklerinin ani olduğu yerlerde, toplum "adaptasyon stresine" (yazara göre "neolitik stres olgusu") daha şiddetli bir şekilde katlanır ve klasik biçimleri olan "Neolitik" ve "Neolitikleşme" ile daha canlı bir şekilde ifade edilir (Dolukhanov, 1979). Dolayısıyla, neolitikleşme daha ziyade toplumun her bir bölgedeki doğal ve iklimsel değişim düzeyine verdiği adaptif tepkinin bir ifadesidir.

Sorunun diğer tarafı ise neolitikleşmenin kronolojik çerçevesinin tanımlanmasının yanı sıra "Neolitik devrim" tanımının ve "Neolitik" kavramının kendisinin

meşruiyetiyle ilgilidir. Bu bağlamda, ilk olarak, tarım ve hayvancılığın kökeninin Mezolitik Çağ'da zaten ana hatlarıyla belirtildiği ve Neolitik Çağ'a her yerde bir üretim ekonomisinin eşlik etmediği vurgulanmalıdır (Neolithic of Northern Eurasia, 1996). İkinci olarak, geleneksel Yakın Doğu merkezlerini örnek alırsak, Neolitikleşme süreçlerinin hızının bir devrimden çok bir evrim gibi olduğu akılda tutulmalıdır. Üçüncü olarak, neolitikleşme ile Neolitiğin kendisi arasında sıkı bir bağlantı olmadığı varsayılmaktadır. Saf halleriyle hiçbir yerde örtüşmezler (Trifonov, 2009). Net bir çerçeveleri yoktur, zaman ve mekanda kısmen bulanıktırlar ve içeriklerinde son derece amorfurlar.

Bu koşullar Neolitik'in arkeolojik bir kavram olarak tanımlanmasını engellemektedir. En iyi ihtimalle bir "Mezo-Neolitik" ya da daha da iyisi "Erken Holosen" evriminden bahsedebiliriz ve Neolitik'te (tamamen kronolojik bir çerçeve alırsak) bu evrim başlamamış, aksine sona ermiştir. Bu durumda Neolitik dönem, arkeolojik olarak kendini yeni ekonomik gerçekliklerin koşullandırdığı teknolojik komplekslerin ortaya çıkışıyla ifade eden Neolitikleşme sürecinin nihayet sona erdiği bir dönemdir. Neolitik dönem bu evrimin tersi değil, bir sonucudur.

Yukarıdakilerden hareketle, Doğu Karadeniz bölgesinin Neolitik ve Neolitikleşmesi hakkındaki tüm fikirler, büyük ölçüde, kendileri de açıklığa kavuşturulması gereken kriterlere dayanmaktadır, ancak varsayımsal bir model çerçevesinde, Doğu Karadeniz bölgesinin Neolitik oluşumuna dair aşağıdaki senaryoyu sunmaya izin vermektedir.

1. Erken Holosen evrimi (klasik anlamda Neolitikleşme veya Neolitik Devrim) Doğu Karadeniz bölgesinde Yakın Doğu'nun "ileri" merkezleriyle eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir.
2. Söz konusu bölgedeki doğal süreçlerin özgüllüğü (buzul sığınakları, keskin iklim dalgalanmalarının olmaması) katı bir "insan-doğa" ilişkisini dışlamış ve "neolitik stres olgusu" daha az güçle hareket etmiş ve yerel nüfusun tüm yaşam destek sistemini radikal bir şekilde yeniden yapılandırmasına gerek kalmamış ve yerel halkın adaptasyonu Orta Doğu'daki kadar hızlı ve belirgin bir şekilde gerçekleşmemiştir.
3. Doğu Karadeniz bölgesinde Neolitikleşme süreci, doğal çevrenin özelliklerini dikkate alarak, bölgeye özgü evcilleştirilmiş bitki ve hayvan türlerine dayanmış ve bölgeye özgü ekonomik faaliyet türlerinin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, Mezolitik ve Neolitik dönem anıtlarının çoğunun, metodolojik ve yönetsel temellerin eksik olduğu bir dönemde incelendiği söylenmelidir. Kuşkusuz, gelecekte söz konusu bölgede yürütülecek modern araştırma yöntemleri, böylesine önemli bir tarihsel aşamanın incelenmesinde daha fazla ilerleme kaydedilmesine yol açacak ve muhtemelen önerilen hipotezin doğruluğunu teyit edecektir.

Referansların listesi.

Dolukhanov P. M., 1979. Taş Devri Coğrafyası. M.

Meshveliani T.K., 2013. Batı Gürcistan'da Neolitik Çağ'ın ortaya çıkışı sorusuna. Avrasya Arkeolojisi, Etnografyası ve Antropolojisi. № 2 (54). C. 61-72.

Nebiyeridze L.D., 1986. Batı Transkafkasya Erken Zanaat Kültürünün Gelişiminin Erken Evreleri. Tiflis.

Kuzey Avrasya Neolitiği. 1996. SSCB Arkeolojisi. M.

Trifonov V.A., 2009. Kuzey-Batı Kafkasya'da Neolitik var mıydı? // Kuzey-Batı Kafkasya'da Paleolitik-Eneolitik kültürlerin doğal çevredeki değişikliklere adaptasyonu. SPb. C. 84-93.

Fedorov Ya. A., 1973. Geç Neolitik çağda Batı Kafkasya ve Batı Asya'nın etno-kültürel bağları // MSÜ Bülteni. Tarih. № 5. C. 52-63

Kandelaki D.A. Antik Anadolu Hititlerin Kökeni. Lokalizasyon. Kronoloji.

Bu makale Kandelaki D. A. tarafından Rusça yazılmış bir makalenin kısaltılmış ve kısmen güncellenmiş halidir. Hititler. Lokalizasyon. Tanımlama. Kronoloji // Yakayev Okumaları. F. A. Shcherbina'nın bilimsel mirası: Kazaklar ve Kafkasya tarihi. Krasnodar, 2016. S. 51 - 70.

Kandelaki David Avtandilovich - D. İ. Gulia'nın adını taşıyan Abhaz İnsani Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü'nde araştırmacı. Abhazya Bilimler Akademisi. (Abhazya Cumhuriyeti, Suhum). Pitsunda Arkeoloji Müzesi Baş Küratörü (Abhazya Cumhuriyeti, Pitsunda). "PONTO-CAUCASICA" Araştırma Merkezi, Tur Rehberi Eğitim Okulu ve Abhaz Konferans Salonu Direktörü (Abhazya Cumhuriyeti, Gagra).

david_kandelaki@mail.ru

Hattiler, yazılı kaynakların tanıklık ettiği en eski halklardan biridir - muhtemelen kronolojik olarak, uzmanların yazılı aşamadan hemen önce etno-kültürel ve dilsel bir tablo sunmalarına olanak tanıyan bir zamana aittir.

Yazılı kaynakların verilerine ve özellikle de yaklaşık olarak geç Kalkolitik ve erken Tunç Çağı dönemine tarihlenen Aladzha-Guyuk kompleksi ile Aladzha kültürünün yerleşik Hititler atfına dayanarak, Hititler yerleşiminin bölgesel sınırlarını tarihsel (yazılı dönem) yakın zamana kadar yaklaşık olarak özetleyebiliriz.

Kızıl-Irmak Nehri (Marasantia, Galis) Hititler yerleşiminin merkezi bölgesiydi. Bu nehrin kıvrımında, görünüşe göre, Hititler nüfusunun en büyük yoğunluğu vardı. Hititler daha kuzeyde Yeşil-Irmak Nehri havzasına yerleşmişlerdir. Kuşkusuz, çok sayıda Hatt yerleşimi doğrudan Karadeniz'in Anadolu kıyısı boyunca, Kızıl-Irmak ve Yeşil-Irmak nehirlerinin ağızlarına bitişik olarak bulunuyordu. Görünüşe göre Hititler yerleşimleri, Pontus Dağları'nın güney yamaçlarından akan nehirler de dahil olmak üzere, Yeşil-Irmak ve Kızıl-Irmak nehirlerinin kollarından aşağı akan nehirlerin çok sayıdaki küçük geçitlerini işgal etmiştir. Kızıl-Irmak Nehri ile Kilikya, Orta ve İç Toroslar'ın kuzey yamaçları arasındaki alanlar kesinlikle Hititler'in yerleşim bölgesiydi. Muhtemelen Hititler nüfusu, Kızıl-Irmak Nehri'nin batısında Tuz Gölü bölgesine kadar ve bu bölgeyi de içine alacak şekilde konumlanmıştı. Açıkçası, Kızıl-Irmak Nehri, Pontus Dağları ve Kilikya Torosları'nın dağları, antik dönemde Hatti yerleşiminin sınırını belirleyen önemli doğal-coğrafi ve etno-bölgesel sınırlardı.

Hititler yerleşiminin merkezi alanının kuzey ve kuzeydoğusunda, Ermeni Platosu, Pontus Dağları'nın Karadeniz kıyısı ve Chorokh Nehri havzasına doğrudan bitişik alanlar hakkında bir şey söylemek zordur. Tipolojik olarak Aladzha-Guyuk'a benzeyen arkeolojik anıtların bu bölgelerdeki konumunu göz önünde

bulundurduğumuzda, Hititlerin olmasa da bazı dağ gruplarının, antik nüfusun bazı akraba gruplarının buraya yayılmış olabileceğine inanmak için nedenlerimiz var.

Hititlerin etno-kültürel tarihinin en erken aşamaları sorusu en zor ve acil sorun olmaya devam etmektedir. Aladja kültürünün eski yaratıcılarının, çoğu uzmanın Kuzey Kafkas/Kafkas dil ailesine ve doğrudan Abhazca-Adigece veya Batı Kafkas dil grubuna dahil ettiği Hititler dilini konuşan insanlar olduğuna inanılmaktadır.

Hititce'nin en azından M.Ö. 3. binyılın ortalarından beri görüldüğü yerlerde kaydedildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu gerçek, yazılı kaynaklarla tespit edilmesinden en az 1000-1500 yıl önce uzun bir süre burada var olduğu anlamına gelir. O halde böyle bir oluşumun kronolojik referans noktası, Anadolu'nun eski paleometalik kültürlerinin oluşum zamanı olarak kabul edilmelidir.

Böylece Hititce - Batı Kafkasya devletinden bu kadar erken bir aşamada doğrudan ayrılan bir kol, genellikle MÖ 6. binyıldan daha geç olmayan bir döneme tarihlenen Kuzey Kafkasya topluluğunun dağılma dönemine karşılık gelir.

Derin bir kronolojik düzeye ilişkin aşağıdaki varsayımsal senaryo mümkündür. Çin-Kafkas/Dene-Kafkas makro ailesi, en eski halkaları olan Çin-Tibet ve Na-Dene ailelerinin bileşiminden ayrıldığı M.Ö. 11. binyılda parçalanmıştır. M.Ö. 9. binyılın sonunda, bir süre homojen kalan Kafkas-Bask-Benisei-Buruşaski topluluğu, Bask-Kafkas ve Benisei-Buruşaski topluluklarına bölündü. Ve daha sonra, bin buçuk yıl sonra, yaklaşık olarak M.Ö. 8. binyılda, bu kollar da dağıldı.

M.Ö. 7. binyıl civarında, hem Kafkas hem de Anadolu kısımlarını içeren Doğu Karadeniz bölgelerinde, daha büyük Kuzey Kafkas/Kafkas topluluğunun bir parçası olarak gelecekteki Batı Kafkas topluluğunun taşıyıcılarının etno-dilsel görünümünü oluşturan az çok homojen gruplar yavaş yavaş oluştu. Güneyde 1000-1500 yıl sonra, bu geniş alanın Anadolu kısmında geleceğin Hatti'si oluşuyordu. Aynı zamanda, Kafkasya kısmında, Batı Kafkas topluluğu, M.Ö. 4. binyılda nihai izolasyon ve ayrı kolları olan Praadig Praubykh ve Praabkhaz'ın oluşumu gerçekleştiğinde, en az 2000 yıl boyunca bozulmadan kaldı.

Bugün Orta Anadolu kültürlerinin oluşumunun en erken aşamaları hakkında hüküm vermek zordur. Bilinen şey, Hititlerin gelecekteki yerleşim alanına bitişik komşu bölgelerin en eski Neolitik uygarlıkların ocakları olduğudur. Bunlar arasında, kökenleri Seramik Öncesi Neolitik "A" dönemine (PPNA) kadar uzanan Cheyuniy-Tepesi gibi bir referans anıtı öne çıkmaktadır. Pontus bölgesinde doğrudan bir devamı ve benzerleri bulunan bir kültür tabakasını temsil etmektedir. Bu anıtın kuzeyinde, Türkiye'nin güney Karadeniz kıyılarına kadar olan bölgelerin Cheyuniy-Tepesi'ne benzer anıtlarla temsil edildiği varsayılmaktadır.

Bugün Orta Anadolu kültürlerinin oluşumunun en erken aşamaları hakkında hüküm vermek zordur. Bilinen şey, Hattaların gelecekteki yerleşim alanına bitişik komşu bölgelerin en eski Neolitik uygarlıkların ocakları olduğudur. Bunlar arasında, kökenleri Seramik Öncesi Neolitik "A" dönemine (PPNA) kadar uzanan Cheyuniy-Tepesi gibi bir referans anıtı öne çıkmaktadır. Pontus bölgesinde doğrudan bir

devamı ve benzerleri bulunan bir kültür tabakasını temsil etmektedir. Bu anıtın kuzeyinde, Türkiye'nin güney Karadeniz kıyılarına kadar olan bölgelerin Cheyuniyu-Tepesi'ne benzer anıtlarla temsil edildiği varsayılmaktadır.

Muhtemelen, Cheyuniyu-tepesi (Gebekli-tepesi gibi bir anıt da dahil olmak üzere) ve benzeri yerleşimler, Neolitik ekonomi becerilerini de beraberlerinde taşıyarak yavaş yavaş kuzeye ve batıya, Güney Karadeniz bölgesine ve Orta Anadolu'ya kadar yayılmıştır. Bu kültürler arasında, Cheyuniyu-Tepesi tipi Neolitik kültürler halkasının bir parçası olan eski sakinlerin doğrudan torunları olan Hititler tarafından bırakılan Aladja kültürünü sayabiliriz. Buna karşılık, Aladja kültürünün Küçük Asya'nın kuzeydoğu bölgelerinde ve Mahmatlar, Horoz-Tepesi vb. gibi anıtların temsil edildiği Türkiye'nin Pontus bölgelerinde bir devamı vardır.

Hititler kolunun ve muhtemelen bu kolun bilinen tek temsilcisi olan Hititleri'nin ilk izolasyon aşamasının kronolojisini anlamak için yazar aşağıdaki varsayımsal etnogenetik modeli sunabilir.

Mezolitik Çağ'ın sonu ve Erken Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Çağ'ın başlangıcında, Anadolu'nun doğu sınırlarına yakın bölgelerde Neolitik üretim merkezlerinin oluşumu aktif bir süreçtir. Bu olay, Mezolitik Çağ'dan Neolitik Çağ'a geçiş dönemindeki iklimsel süreçlerin Orta Anadolu'daki bataklıkların ve göllerin azalmasına yol açtığı ve özellikle Cheyuniyu-Tepesi kültürü tarafından temsil edilen Bereketli Hilal'in komşu bölgelerinden gelen eski Neolitik çiftçilerin nüfuzuna katkıda bulunduğu doğal-tarihsel süreçlerle ilişkilidir. Büyük olasılıkla bunlar eski Hititlerin atalarıydı. Bu nedenle, antik Hititler grubunun kökenleri, Cheyuniyu-Tepesi kültürleri ve ona yakın anıtlar çemberi içindeki anıt ve kültürlerin yaratıcıları ile ilişkilendirilebilir.

Bu süreç, Bask-Kafkas kolunun dağılmasıyla güvenli bir şekilde ilişkilendirebileceğimiz, Anadolu'daki ve Avrupa'nın Balkan-Karpat ve Akdeniz bölgelerine doğru tarımsal Neolitik yayılma dürtüsünün birleşik sürecinin bir parçasıdır. Kronolojik olarak arkeolojik verilerle örtüşmektedir.

Her halükarda, daha M.Ö. 8. binyılda Orta Anadolu nüfusu gelişmiş bir Neolitik ekonomi ile temsil ediliyordu ve özellikle de bakır metaliyle tanışmanın ilk izleri Cheyuniyu-Tepesi mevkiinde bilindiğinden, açıkça ilk paleometalik kültürlerin oluşumu yolundaydı. Son çalışmaların ışığında, metalürjiye ilk geçiş yapanlar Kuzey Kafkasya konuşurlarıydı ve bu da kültürel kelime dağarcığının pra-linguistik rekonstrüksiyonlarının verileriyle kesinlikle örtüşmektedir.

Anlaşılan o ki, bu dönemde Doğu Karadeniz kıyılarında da benzer süreçler şekilleniyor ve Anadolu'nun yanı sıra Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarını da kapsıyordu. Bunda, sınırları içinde Hattalarla ilişkili diğer Batı Kafkasyalı grupların olduğu Doğu Karadeniz kıyılarına bitişik coğrafi ortamın bütünlüğü de katkıda bulunmuştur.

Bize göre, geleceğin Hititlerinin ataları, Batı Kafkasya toplumundan ayrıldıktan sonra, omurgasını Çeyunu-Tepesi'ne yakın kültür gruplarının

oluşturduğu farklı komşu bölgelerden yerleşmeye başladılar. Orta ve Doğu Toros Dağları'nın dağ vadilerine, Pontus Dağları'na hakim olan ve yavaş yavaş Orta Anadolu platosuna, Kızıl-Irmak ve Yeşil-Irmak nehirlerinin geniş havzalarına inen çok sayıda grup halinde indiler ve bu dürtü Batı Kafkas topluluğunun orijinal merkezine doğrudan yakın bölgesel merkezlerden geldi.

M 2. binyılın başlarında, Batı Kafkasya'nın metalürji geleneklerinin kültürel başarılarının antik Sümer'e kadar aktarılmasında bir ara halka olmayı başaran parlak Hititler uygarlığı yavaş yavaş geriledi. Bu sırada Hint-Avrupa dil ailesinin eski Anadolu kolunun temsilcileri olan Hititler Anadolu'ya gelir. Hitit dili yavaş yavaş kaybolur, sadece ibadet ve ritüel dili olarak kalır ve Hititler tarafından yaratılan devlet yapısının siyasi kurumları da dahil olmak üzere Hititlerin ana başarıları zaten Hitit Hint-Avrupalıları tarafından miras alınmıştır.

Büyük olasılıkla M 1. binyılın sonundan önce Hititce konuşma Eski Anadolu'nun uzak dağ geçitlerinde bir yerlerde hala duyuluyordu.

Kandelaki D. A. Abhaz-Adigelerin etnogenezinin kökenleri: çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler (tarihçinin görüşü). // Raporun tezleri. L. N. Solovyev anısına düzenlenen IV Uluslararası Abhazya Konferansı. Sukhum, 2017.

Kandelaki David Avtandilovich - Abhazya Bilimler Akademisi'nde D. İ. Gulia'nın adını taşıyan Abhazya İnsani Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü araştırmacısı. Abhazya Bilimler Akademisi (Abhazya Cumhuriyeti, Sukhum).

david_kandelaki@mail.ru

1. Yazar, eski zamanlarda Hattiler, Kaşkalar ve Abeşlaları içeren Abhaz-Adige (Batı Kafkas) grubunun temsilcilerinin etnogenezinin ve etnik tarihinin erken evresinin önemli konularını ele almaktadır.
2. Glotokronoloji ve kültürel-tarihsel verilere göre, Batı Kafkas topluluğunun Kuzey Kafkas ailesinden izolasyonu M.Ö. 4000'de gerçekleşmiş ve 5000'de başlamıştır. Yaklaşık M.Ö. 45-46'dan M.Ö. 30'a kadar birleşik bir Proto-Batı Kafkas topluluğu olarak varlığını sürdürmüş ve Abhaz, Adige ve Ubıh kollarına ayrılması Erken Tunç Çağı'nın başında gerçekleşmiştir.
3. Abhaz-Adige dilleri hakkındaki dilbilimsel veriler, Proto-Batı Kafkasyalıların etnogenezinin en erken aşamalarının, modern temsilcilerinin yerleştiği aynı ekolojik bölgelerde gerçekleşmiş olması gerektiği gerçeğini desteklemektedir.
4. Etnogenetik tarihin en erken aşamalarında, Proto-Batı Kafkasyalı topluluk komşu benzer etnogenetik oluşumlarla temas halindeydi. Özellikle, yerleşimin güney çevresinde (Küçük Asya) Hatto-Anadolu temasları (M.Ö. III. yüzyılın sonları-II. yüzyılın başları) ve kuzey çevresinde (Kuzey Kafkasya) Abhaz-Adige-Hint-Aryan temasları (M.Ö. III. binyıl) vardı. Bir başka temas grubu, özellikle de Afrasya makrofamiliyasının Libio-Guanche ailesiyle, muhtemelen aktif deniz yolculuklarının başladığı çağda gerçekleşmiştir ve bu temaslar Ege ve Doğu Akdeniz bölgelerinde MÖ IV. binyılın sonu ve III. binyılın başı gibi erken bir tarihte gerçekleşmiş olabilir. IV M.Ö. III. binyılın başı.
5. Kartvel ailesi, Proto-Batı Kafkas topluluğu ile hiçbir temas noktası bulamamaktadır, bu da Proto-Kartvellerin hareketinin Nostratik makrofamiliyanın dağılmasından sonra kuzeyden geldiğini ve Kafkasya'da ortaya çıkışlarının daha ziyade Doğu Karadeniz bölgesinin eski Kartvel öncesi Abhaz-Adige nüfusunu yavaş yavaş asimile etmeye başladıkları Erken Demir Çağı dönemine denk geldiğini gösterebilir. Bu Kartvel öncesi Abhaz-Adig kalıntıları, görünüşe göre antik Kolhis bölgesindeki erken antik kaynaklar tarafından kaydedilmeyi başarmıştır.

Kandelaki D. A. Abhazların etnogenezinde ataların vatanı kavramı. // I Bilimsel ve eğitici seminer “Harita anlatıyor: Abhazya'nın tarihi ve doğasının incelenmesi bağlamında kartografik kültür.” Gagra – Pitsunda, 2019. s. 86 – 109.

Kandelaki David Avtandilovich - D. İ. Gulia'nın adını taşıyan Abhaz İnsani Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü'nde araştırmacı. Abhazya Bilimler Akademisi. (Abhazya Cumhuriyeti, Suhum).

david_kandelaki@mail.ru

Bir halkın etnogenezinin incelenmesinde, bilimde primordium olarak adlandırılan etnosların ilk meta kökenini belirleme sorunu merkezi bir yer tutmaktadır. Bu sorun Abhaz etnogenezinin araştırılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Primordina kavramının tanımının birkaç yönü vardır. Bir yandan, ataların anavatanı, halkın ilk oluşum sürecinin gerçekleştiği coğrafi olarak sınırlandırılmış bir bölge olarak anlaşılmalıdır. Öte yandan, ilksel anavatan, sonuçta alt tabaka olan ve ortaya çıkan halkın temelini oluşturan bireysel etnik bileşenlerin itici gücünün geldiği coğrafi bölgeler olarak da anlaşılmalıdır. Bu raporda bu konuyu ele alırken bu tür metodolojik ilkeler ve tutumlarla hareket ediyoruz.

Abhaz etnogenezinin incelenmesinde, ataların vatanı kavramı sorunu merkezi bir öneme sahiptir, aslında özüdür ve Abhaz halkının etnogenetik tarihinin seyrini inceleme sorunuyla doğrudan ilgilidir. Bu durum, bu sorunun mevcut çalışma durumuna, bu aşamada oluşturulan teorilere ve hipotezlere bir gezi ve inceleme yapma ihtiyacına yol açmaktadır. Burada bu sorun, Abhazların etnogenezi bağlamında atalarının anavatanının nerede olabileceğini ve bulunabileceğini belirleyen otokton ve göç teorileri ve hipotezleri sorunu ile iç içe geçmiştir. Unutulmamalıdır ki, bu teori ve hipotezlerde ele alınan sorunların kronolojik derinliği göz önüne alındığında, hem eski hem de modern Abhazca ile ilgili dilleri ve halkları konuşanların köken sorunlarının dışında düşünülemez. Mevcut aşamada, Abhaz halkının kökeni bilimi aşağıdaki geleneksel üçlüyü geliştirmiştir.

1. Göç modeli: özü, kısaca, tarihsel zamanın farklı kronolojik aralıklarında eski etnik ve dilsel kolektiflerin göçlerinin rolünü anlamaktır. Nihayetinde bu model, Abhazya topraklarında etno-dilsel görünümün oluşum sürecini, daha sonra Abhaz halkının oluşum sürecinin gerçekleştiği, eski nüfusun dışarıdan uzun bir istila süreci olarak ele almaktadır. Bu da bir istikrarsızlık dönemi ile dönüşümlüdür. Daha sonra etnik grup bu bölgeye yerleşir ve bir istikrar dönemi ile dönüşümlü olarak bu ortama uyum sağlar. Dolayısıyla göç örüntüsü, istikrarsızlaşma-istikrarlı hale gelme dönemlerinden oluşan bir örüntüdür. Göç dürtülerinin coğrafi merkezleri konusunda, bu yaklaşımın savunucuları hem kuzey dürtüsünü hem de güney

dürtüsünü dikkate almaktadır. Dolayısıyla, göç modeli kesin olarak iki kısma ayrılabilir

- "Kuzey" göç modeli: Abhaz halkının oluşum sürecini Transkafkasya'nın ve hatta Kafkasya'nın kuzeyindeki bölgelerden gelen eski etno-dilsel grupların istilasını ile açıklayan göç hipotezleri ve teorilerinin destekçileri.

- "Güney" göç modeli: etnogenetik süreci bir şekilde antik Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve Antik Yakın Doğu'nun güney medeniyet merkezleri ile ilişkilendiren göç teorileri ve hipotezlerinin destekçileri. Doğruyu söylemek gerekirse, güney göçü kavramlarının modern tarih biliminde en inatçı ve ısrarcı kavramlar olmaya devam ettiğini belirtmek gerekir.

2. Otokton model: özü, Abhaz halkının oluşum sürecinin, eski toplumun uzun evrimsel gelişimi sırasında bu topraklardaki tüm etno-oluşturucu bileşenlerinin uzun ve sürekli bir gelişim süreci olduğu gerçeğine indirgenmiştir. Böylece, halkın etnogenetik tarihinde özel bir rol oynamayan yabancı etno-dilsel bileşenlerin istilasının rolü, inkar edilmese de, en aza indirgenmiştir. Göç modeliyle birlikte otokton modelin de birkaç kolu vardır.

- En hipertrofik haliyle "klasik" otokton model, maddi ve manevi kültürün sürekliliğini öne süren teori ve hipotezlerle temsil edilir.

- Doğal çevreye adaptasyon modeline ve yaşam destek sistemi olarak adlandırılan tüm kompleksin temelindeki oluşuma özel önem veren "ekolojik" model.

- Özünde yukarıdaki iki otokton gelişim modeliyle örtüşen, ancak zaman çerçevesinin, yani kronolojik çerçevenin biraz daha geniş bir yorumuyla "süper derin otoktonizm" modeli.

3. Otokton-göç modeli, muhtemelen otokton ve göç süreçlerinin diyalektik bir kombinasyonuna izin veren, ancak kesinlikle tek bir etno-dilsel masif içinde gerçekleştirilen bir uzlaşma modeli olarak da adlandırılır. Bu incelemenin kendisi yeni değildir, ders kitabı haline gelmiştir ve birkaç istisna dışında, ortalama bir insana bile okul dersinden, bu kadar ayrıntılı bir biçimde olmasa da en azından yoğunlaştırılmış içeriğiyle aşinadır. Bununla birlikte, raporumuzun bu bağlamında, ata yurdu kavramının anlaşılmasıyla ilgili sorunlara yol açtıkları hemen ortaya çıkmaktadır. Bu teori ve hipotezlerin her biri ve bunların taraftarları ya da diğer uzmanlar olan modelleri, insanların etnogenetik oluşumunun tarihsel dürtülerinin nereden geldiği konusunda coğrafi bir başlangıç noktaları paleti oluşturduğunu göstermektedir. Kuşkusuz, hemen göze çarpan bir başka gerçek de, farklı destekçilerinin yaklaşımlarındaki karşılıklı ilişkidir; aslında, genel veya ayrı anlarda bu teoriler ve hipotezler birbirini dışlamaz, hatta büyük olasılıkla birbirini tamamlar. Primordina'nın tanımını yaparken dayanmamız gereken şey tam da bu tür giriş

niteliğindeki açıklamalar ve teorik öncüllerdir. Prarodinaların farklı varyantlarına ilişkin temel varyantların gözden geçirilmesine geçmeden önce, prarodina kavramının tanımına değinelim.

Ataların vatanı, bir anlamda, nispeten kesin sınırlarla belirlenmiş geleneksel bir coğrafi bölge, bir halkın oluşumuna temel teşkil eden ilk alt tabaka bileşeninin kaynaklandığı bir merkezdir. Özel olarak alınmış bir halkın tarihsel ikamet merkezi olarak anavatan kavramının aksine, ilksel anavatan her zaman sonraki anavatanla ilişkili olarak dışsal bir kavram olarak tanımlanır. Diğer önemli kriteri ise kronolojiktir; ilksel anavatan, anavatana göre nispeten daha eski bir kavram olarak düşünülmektedir. Hatta bu bir dereceye kadar coğrafi olmaktan çok gramer ve hatta semantik yorum, analiz ve anlayışla karşılaştırılabilir. Primordina kavramı başka bir bağlamda da geçerlidir; anavatan kavramıyla coğrafi olarak örtüştüğünde, tam olarak otokton modelin tanınması söz konusudur. Sonuç olarak, bir yandan primordina teriminin daha sonraki anavatana göre kronolojik olarak daha eski bir coğrafi merkez olarak anlaşılması gerektiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Öte yandan, halkın oluşumunda yer alan etno-dilsel bileşenlerin sayısına bağlı olarak, birden fazla ata olabilir. Bir diğer önemli nokta, tüm halkın bir bölgeden diğerine göç etmesi söz konusu olduğunda, tek bir ata vatandan bahsedebiliriz. Şimdi Abhaz halkının etnogenetik tarihi ve oluşumu sürecinde ata yurdunun en olası yerini analiz etmek için ana teorileri ve hipotezleri gözden geçirmeye başlayalım ve daha geniş olarak Abhaz-Adige veya daha doğru bir ifadeyle Batı Kafkas etnogenetik topluluğunun kronolojik çerçevesini dikkate alalım. Kronolojik çerçeveyi göz önünde bulundurarak, etnogenezi çalışmalarında sınıflandırma sorunu gibi önemli bir bileşene değinmek gerekir. Yerleşik bilimsel gelenekte, etno-dilsel sınıflandırma ilkeleri etnogenetik rekonstrüksiyonlar için geçerlidir. Bu soruna küçük bir gezinti yapalım. Abhazlar, Adigeler, Kabardeyler ve Çerkesler ile birlikte, yakın zamanda yok olan Ubih dili de dahil olmak üzere, Abhaz-Adige dil grubunu veya daha doğru bir ifadeyle Batı Kafkas grubunu oluştururlar. Hatta ve Kaskei grupları gibi artık yok olmuş ya da daha doğru bir deyişle kaybolmuş gruplar da bu gruba aittir. Doğruyu söylemek gerekirse, Kaski'nin etnik-dilsel statüsünün henüz tam olarak çözülemediği ve uzmanlar tarafından hala çok farklı değerlendirildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Batı Kafkasya grubu, Nah ve Dağıstanlı gruplarıyla (bazen Nah-Dağıstanlı grubu veya Doğu Kafkasya grubu olarak birleştirilirler) birlikte, Kuzey Kafkasya, Kuzey Kafkasya veya sadece Kafkas etno-dilsel topluluğu olarak adlandırılan daha yüksek bir taksonomik dereceye sahip bir birlik oluşturur. Nakh ve Dağıstanlı gruplarına, geçmişte özellikle Kuzey Mezopotamya bölgelerinde yaşayan Hurriler ve Urartular gibi halklar bitişiktir. Günümüzde bu halklar hayatta kalmamıştır. Bazı durumlarda, bu grupların akrabalıkları konusu ya tartışmalı kalmakta ya da bazı çekincelerle akrabalıkları kabul edilmektedir. Bu raporun yazarı da bu grupları ayrı dil aileleri olarak görme eğilimindedir, ancak şüphesiz birbirleriyle ilişkilidirler. Unutulmamalıdır ki bilim uzun zaman önce ilerlemiş ve

daha derin bir kronolojik ve sınıflandırma düzeyinde dilbilimsel ve etnogenetik bağlantılar ortaya konmuştur. Böylece, modern araştırmalar sayesinde karşılaştırmacılar, daha yüksek taksonomik ve hiyerarşik seviyelerdeki topluluğu yeniden inşa ettiler ve Doğu Kafkas grupları birlikte veya ayrı ayrı Çin-Kafkas veya Dene-Kafkas dil makrofamiliyası olarak adlandırılan daha kapsamlı bir grubun parçasıdır. Bu aile şu dil gruplarını ve ailelerini içerir: Baskça; Abhazca-Adigece (Batı Kafkasya); Nah-Dağıstanca (Doğu Kafkasya); Hatta; Hurrice-Urartuca; Buruşaski; Yeniseyce; Çin-Tibetçe; ve Na-Dene aileleri. Yukarıdaki tüm grupların Çin-Kafkas makro ailesine dahil edilmesi şüphesiz olmakla birlikte, yukarıdaki ailelerin bu makro aile içindeki akrabalıkları, sınıflandırılmaları ve taksonomik ilişkileri sorunu yakın bir çalışma ve tartışma konusudur. Ancak bu sorun hala raporumuzun kapsamı dışındadır. Bu bağlamda, yukarıdaki sınıflandırma gezisinin, Sinno-Kafkas makrofamiliyası gibi büyük bir topluluğun kökenleri, kökeninin tarihsel koşulları, kronolojisi ve oluşumunun coğrafi merkezi sorununa doğrudan dokunmamız açısından da önemli olduğunu belirtmek önemlidir. Nihayetinde, bu aynı zamanda önemlidir, çünkü oluşum yeri ve zamanı sorununun çözümü, ana bağlantılarının oluşum zamanını ve yerini belirler - daha sonra, bu topluluğun dağılmasından sonra, atalarının anavatanlarına bağımsız olarak hakim olan torunlar. Bu Çin-Kafkas makro ailesinin oluşum zamanını Mezolitik Çağ'ın ortalarına ya da en iyi ihtimalle sonlarına yerleştiriyoruz. Bazı uzmanlar, Yakın Doğu tipi "Seramik Öncesi Neolitik A"nın erken döneminde var olduğunu varsaymaktadır. Oluşum alanı sorusunu çözmek çok daha zordur. Arkeoloji ve dilbilimin yanı sıra paleocoğrafya ve paleoklimatolojiden de veri gerektirir. Bu aşamada, bu makro ailenin mekânsal lokalizasyonunun çeşitli varyantları vardır: Beringian; Orta-Orta Asya; Çinhindi; İran-Mavi Doğu. Burada bu lokalizasyonla ilgili hipotezlerin her birinin eleştirel analizi sorununa ayrıntılı olarak girmeyeceğiz, ancak Abhaz etnogenezinin erken aşamalarını inceleme bağlamı da dahil olmak üzere atalar kavramının, aralarında aşağıdakilerin de bulunduğu alansal-kronolojik aşamaların çok aşamalı bir ekstrapolasyonunu temsil ettiğini söyleyeceğiz.

1. Sinno-Kafkas (Dene-Kafkas) makrofamiliyasının oluşum zamanının ve yerinin belirlenmesi.
2. Ailenin Batı Sinno-Kafkas kolunun oluşum zamanının ve yerinin belirlenmesi.
3. Kuzey Kafkas (Kafkas) ailesinin oluşum zamanının ve yerinin belirlenmesi.
4. Kafkas dil ailesinin Batı Kafkasya kolunun oluşum zamanının ve yerinin belirlenmesi.
5. Proto-Abhaz topluluğunun oluşum zamanının ve yerinin belirlenmesi.

Zaten beş kronolojik aşama ve aynı zamanda beş farklılaşma seviyesini ima eden seviyelerle temsil edilen bu tür çok aşamalı ekstrapolasyon, bu tür bir

farklılaşmanın her aşamasında, her bir özel durumda ayrılan grubun alansal ve kronolojisini belirlemenin gerekli olduğu yönündeki argümanımızı desteklemektedir. Dolayısıyla, bu türden her bir aşamanın ataları bizim değerlendirmemizin konusudur. İncelemenin devamında, Sinno-Kafkas makrofamilyasının parçalanmasının başlangıcı sorununa değineceğiz. Bu parçalanma devam etmekteydi. Açıkçası, bu zamana kadar bu makrofamilyanın Batı Çin-Kafkas alt bölümünün ayrılmasından bahsetmeliyiz. Bunun lokalize edilebileceği yer şüphesiz antik Yakın Doğu topraklarıdır. Modern çalışmalar, bu kolun büyük olasılıkla Bask ve Kafkas kollarının daha sonra ayrılacağı bir topluluğu içerdiğini göstermektedir. Modern bilim, Batı Çin-Kafkas topluluğunun gelecekteki kaderi hakkında aşağıdaki senaryoyu varsaymaktadır. Tek bir bütün olarak var olan bu Batı Çin-Kafkas alt bölümü, eski Prabaskan grubunun ayrılmasıyla bir dürtü oluştuğunda ayrı dallara ayrılır. Ardından, Prabaskalıların Batı Akdeniz bölgesine göçü gerçekleşir ve bu göç zamanla Neolitik üretim ekonomisinin antik Anadolu üzerinden Akdeniz'in güneyine girişiyle ilişkilendirilir. Nihayetinde, Akdeniz bölgesinin ve aslında Avrupa alt kıtasının Neolitikleşmesi, Sinno-Kafkas dil makro ailesini konuşan eski topluluklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bask ve Kafkas kollarının bu ayrımının nerede gerçekleştiğini anlamak da önemlidir. Elbette, coğrafi olarak, bu tür bir yerleştirmenin merkezi haritada, modern Bask ve Kafkas bölgelerinin bugünkü yerleşim merkezlerinin ortasında olduğu gibi bir yerde işaretlenmelidir. Daha ziyade, böyle bir bölge ya modern Türkiye'nin batısı ya da en uç durumda Balkan Yarımadası'nın güneyi ve doğusu olmalıdır. Böyle bir bölünmenin zamanı 8. yüzyılın sonu - 7. yüzyılın başı civarında bir yer olmalıdır. O zamandan itibaren, Kuzey Kafkasya toplumunun bağımsız izolasyonunun başlangıcından söz edebiliriz. Kuzey Kafkasya toplumunun oluşumunun kronolojisi ve alanı sorununu göz önünde bulundurarak, hem Abhaz-Adıgelerin hem de özellikle Abhazların atalarının anavatanı sorununa yaklaştığımız gerçeğini göz önünde bulundurarak, bu sorun üzerinde daha ayrıntılı olarak duracağız. Çünkü oluşum mekanizmalarının dikkate alınması, sonuçta bireysel torunlarının gelecekteki kaderinin değerlendirilmesine bağlı olacaktır. Kuzey Kafkasya toplumunun tarihinin ilk aşamalarındaki mekânsal lokalizasyonu sorununu analiz etmek için, bu tür bir yeniden yapılandırmaya uygun kaynakların analizine kapsamlı bir yaklaşım büyük önem taşımaktadır. Bu, paleocoğrafya, paleoklimatoloji, paleoarkeozooloji, paleoarkeobotanik, paleoekoloji gibi doğa tarihi verilerinin yanı sıra tarih (yazılı kaynaklar anlamında), etnografya, arkeoloji ve son olarak dilbilim gibi beşeri bilimlerden elde edilen verileri de içerir. Fiziksel antropoloji, paleoantropoloji, kraniyoloji, osteoloji, ırk çalışmaları, tarihsel antropoloji, insan genetiği, tarihsel genetik, paleogenetik gibi bileşenleriyle insan biyolojisi gibi biyolojik bilimler özel bir yere sahiptir. Tüm bu alanların bağımsız yöntemleri ve metodolojik ilkeleri, kendi bilimsel aygıtları, kendi araştırma konuları ve nesnelere, kendi amaçları ve hedefleri vardır. Bu bilimlerin vardığı sonuçlar bazen birbiriyle

çelişir bazen de birbirini tamamlar. Çoğu zaman da birbirleriyle hiçbir ilişki kurmazlar. Ve tüm sonuçları, belirli bir etnogenetik sorunu çözmeyi amaçlayan tek bir kavramsal zincirde bir araya getirmek bazen çözümsüzdür, çoğu zaman çözülemez bile. Praseverno-Kafkas topluluğunun var olduğu dönemdeki lehçe taşıyıcılarının eski topluluğunun varsayımsal ilkel anavatanı sorununun mevcut çalışma durumu ve coğrafi lokalizasyonunun odakları taban tabana zıttır. Etkinliğin amaç ve hedeflerinin özelliklerini göz önünde bulundurarak, bu soruna ayrıntılı bir gezi yapmak ve dahası, şu anda mevcut olan tüm görüşlerin eleştirel bir incelemesini yapmak için zamanım ve fırsatım olmayacak. Sadece böyle bir değerlendirme için birkaç alternatif yaklaşım olduğunu söyleyeceğim.

Bugün, karşılaştırmalı verilere göre, uzmanlar Kuzey Kafkasya toplumunun varlığını erken Kalkolitik döneme girişle birlikte gelişmiş Neolitik döneme bağlamaktadır. Bu, sözde temel ve kültürel kelime dağarcığının en önemli kültürel özelliklerinin tanımlanmış dilbilimsel seti ile kanıtlanmaktadır. Böylece, bu topluluğun varoluş dönemi yaklaşık M.Ö. VI. binyılın sınırları içinde kalmaktadır. Hattiler ve Hurriler gibi Kuzey Kafkasya topluluğunun en eski arkaik temsilcilerinin erken yazılı dönemdeki tespitleri dikkate alındığında, bu topluluğun dağılmasından önceki zaman ölçeğinin sınırı, VI. binyılın sonu - V. binyılın başından önce bir yerdedir. Lokalizasyonu, yani oluşum merkezi konusunda da görüş birliği yoktur. Kuzey Kafkasya topluluğunun dağılmadan önceki ekonomisi ve kültürünün görüntüsü bize gelişmiş bir Neolitik ekonomi tablosu çizmektedir. O dönemde Kafkasya için böyle gelişmiş bir ekonomi kaydedilmemiştir. Geline aşamada uzmanlar Neolitik Çağ'ın Kafkasya'da yerel kökleri olabileceğinden bile şüphe etmeye başladılar. Bu, Kafkasya'daki Neolitik'in yerel bir kökeni olmadığı ve Orta Doğu'nun kültürel ve teknolojik olarak gelişmiş bölgelerinden getirildiği anlamına geliyor. Bazı dilbilimciler, Orta Doğu'da Hattiler ve Hurriler gibi Kuzey Kafkasya toplumunun eski temsilcilerinin varlığının, Kuzey Kafkasya toplumunun oluşumunun güney Ön Asya merkezini semptomatik olarak kanıtladığına inanmaktadır. Dahası, böyle bir merkez büyük olasılıkla Yukarı (Kuzey) Mezopotamya, Doğu Anadolu ve Sevan, Van ve Urmiye gibi "büyük Transdniesian gölleri üçgeni" olarak adlandırılan Transdniesian Platosu toprakları olmalıdır. Bir senaryoya göre, Kuzey Kafkasya toplumunun bölünmesi güneyde gerçekleşti ve Kafkasya zaten Kuzey Kafkasya toplumunun ayrı kolları tarafından geliştiriliyordu. Kafkasya'nın batısı ve Karadeniz'in komşu bölgeleri Abhaz-Adige halklarının ataları tarafından, Kafkasya'nın doğusu ve Hazar Denizi'nin komşu bölgeleri ise Nah-Dağıstanlı halklarının ataları tarafından geliştirilmiştir. Kafkasya'ya ayrıca Batı Asya'da edindikleri Neolitik kültürün temellerini de getirmişlerdir. Bu kavram bir dereceye kadar, başlangıçtaki periferik bölgedeki göçlerin her zaman en arkaik nüfus gruplarının varlığıyla karakterize edildiği gerçeğiyle doğrulanabilir. Bu durumda, göç süreçlerinden etkilenmeden eski topraklarında kalan ve orijinal ata yurtlarında

kalan Kuzey Kafkas topluluklarının, Hattilerin ve Hurrilerin antik yerleşim alanının çevresindeki varlığı bu tezi doğrulamaktadır.

Kuzey Kafkasya toplumunun kronolojisi ve alanıyla ilgili bir başka senaryo ise biraz daha karmaşıktır. Bazı uzmanlara göre, tespit edilen dilbilimsel gerçekler, Kuzey Kafkasya toplumunun gelişmiş bir Neolitik değil, gelişmiş bir Eneolitik olarak resmini çizmektedir. Bu bağlamda, bu modeli destekleyen uzmanlar, Kuzey Kafkas dilini konuşan eski toplumun temsilcilerinin, Avrasya'nın batı kesiminde demir dışı bakır metalürjisinin doğuşunu işaret eden kronolojik sınırı geçen ilk olmasa da ilkler arasında olduğuna inanma eğilimindedir. Bu dönem aynı zamanda Paleometalik dönem olarak da anılmaktadır. Bu bağlamda, Eneolitik döneme ait arkeolojik veriler, Doğu Anadolu'da ortaya çıkan metalürjik üretimin ilk filizlerinin burada uzun süreli bir durgunluk dönemi yaşadığı zaman, nihayet bize şu tabloyu çizmektedir. Ardından, parlak Eneolitik kültürleriyle Balkan Yarımadası'nı, Tuna Nehri'nin aşağı mecrasını, Karpatlar'ı ve kuzeybatı Karadeniz bölgesinin komşu bölgelerini kapsayan "Balkan-Karpatya metalürjik patlaması" olarak adlandırılan benzersiz olguyu buluyoruz. En gelişmiş metalürji terminolojisi Proto-Kuzey Kafkasya kültürel sözlüğünde kayıtlıdır. Bu nedenle, bazı uzmanlar bu metalürjik geleneklerin taşıyıcılarının göçünü modellemekte ve erken Kalkolitik dönemdeki (MÖ 6. yüzyılın sonu - 5. yüzyılın başı) "Balkan-Karpatya metalürji eyaletinin" bu kadar hızlı yükselişini Proto-Kuzey Kafkas dilini konuşanların Anadolu'dan gelişiyile ilişkilendirmektedir. Bu süreçle, Tripoli ve diğerleri gibi bir kültürler zincirini birbirine bağlamaktadırlar. Böylece Anadolu - Balkanlar - Karpatlar - Kuzey Karadeniz bölgesi - Kafkasya şeklinde çok aşamalı bir göç modeli öne sürmektedirler. "Circumpontian model" olarak adlandırılabilir bu yol, Kuzey Kafkasyalıların dairesel bir güzergahla Kafkasya'da nihai olarak ortaya çıktığını varsaymaktadır. Bu modelin tüm bariz sağlamlığı ve iyi sunulmuş kanıt tabanı ve Balkan-Karpatlar'daki en eski toponimlerin ve hidronimlerin Proto-Kuzey Kafkas çemberiyle oldukça özdeş bir dilsel doğaya sahip olduğu gerçeğiyle bu gerçek doğrulanırken, Proto-Kuzey Kafkasyalıların neden Anadolu'dan Kafkasya'ya hemen gelmedikleri, ancak kuzeybatıdan Karadeniz bölgesini atladıkları sorusuna cevap vermek zordur. Bu modelin, bazı uzmanların, yeni bir göçmen grubunun Kafkasya'ya Neolitik ekonomi becerileriyle değil, Eneolitik formda geldiği zaman muhtemelen çok güçlü bir göç olduğuna inandıkları gerçeğiyle beklenmedik bir şekilde örtüştüğünü belirtmek isteriz. Eğer metalürji becerilerini geniş Sirkumpontik bölgeye yayanlar gerçekten de Kuzey Kafkasyalıysa, kronolojik olarak bu göç süreci hem Balkan-Karpatlar'ı hem de Kafkasya'yı kapsamış olabilir. Belki de bu Kuzey Kafkasyalı alt tabaka Balkanlar'da korunmamış, sadece Kafkasya'da korunmuş ve Kuzey Kafkasya toplumunun şu anda olduğundan daha fazla kolunun varlığına izin vermiştir. Şu aşamada buna cevap vermek pratik olarak imkansızdır. Kuzey Kafkasyalıların yerleşim ve göç zamanı ve yolları hakkında bugün elimizde olan veriler bunlardır. Bununla birlikte, Kalkolitik dönemde Kafkasya'da zaten

dağılmış olan Kuzey Kafkasyalı topluluğun eski taşıyıcıları olduğunu kesin olarak biliyoruz. Şimdi ele alacağımız bir sonraki kronolojik düzey, Kuzey Kafkas toplumunun ayrı kollarının izolasyon dönemidir. Abhazların etnogenezi ile ilgili raporun konusunu göz önünde bulundurarak, doğrudan Abhaz-Adige veya daha iyi bir deyişle Batı Kafkas topluluğunun etnogenetik kaderi ile ilgileniyoruz.

Batı Kafkasya toplumunun gelişiminin ilk aşamalarının etnogenetik tarihinin kronolojisi ve alanı sorununa değinmeden önce (ve hala ikincisinin ayrı bir aile olarak kabul edilmesi gerektiğine inanıyorum), bileşiminin doğası sorununa geri dönmeliyiz. Yukarıda bahsettiğim Abhaz-Abazi ve Adige kolları gibi topluluğun modern temsilcilerine ek olarak, geleneksel olarak bugün var olmayan bir dizi dil ve halkı da içeriyordu. Her şeyden önce Hatti'dir ve Hatti'nin kaydedilen dillerin sadece en eskisi olduğu ve büyük olasılıkla bu bölgedeki tek dil olmadığı ve eski Anadolu'dan bahsettiğimiz özellikle belirtilmelidir. Daha sonra Kaski ve Abeşlayanlar temsil edilmektedir, ancak bunların Batı Kafkasya toplumunun ayrı kolları olarak mı görülmesi gerektiği yoksa muhtemelen sadece eski Doğu yazılı kaynaklarında kaydedilen Abhaz ve Adige gruplarının temsilcileri mi olduğu hala bilinmemektedir. Uzmanların varsayımına göre ve Doğu Akdeniz'de, özellikle Byblos'taki Fenike'de kaydedilen sözde "Maikop" ve "Sukhumi" levhalarında bırakılan dil sorunu da tartışmalı olmaya devam etmektedir. Batı Kafkas dilsel doğası kabul edilirse, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de Abhaz-Adige nüfusunun ayrı ticaret gruplarının varlığını varsaymaya izin verecektir. Ancak, bu kavram bilimde kabul edilmemiştir. Batı Kafkas dilsel doğasına, Güney ve Batı Anadolu'da Hattiler ile birlikte var olan ve geleneksel olarak Proto-Palaya ve Proto-Luvi olarak adlandırılan Hint-Avrupa öncesi dilsel alt katmanlar olarak adlandırılan kültürlerin atfedilmesi daha olasıdır. Literatürde, Girit'in Minos uygarlığı dönemine ait Lineer A yazısının Abhaz-Adige dilleri ile karşılaştırma girişimleri hakkında da bilgi bulunmaktadır. Bununla birlikte, yazar, Batı Kafkas toplumunun eski halindeki bileşimi ile ilgili olarak bu alandaki mevcut bilimsel durumdan haberdar değildir.

Batı Kafkasya topluluğunun oluşum alanını karşılaştırma sorununa gelince, birçok şey uzmanın Batı Kafkasya topluluğu içinde yer alan çeşitli kollar arasındaki ilişkiyi yorumlamasına bağlıdır. Batı Kafkasya topluluğunun oluşum zamanı, Kuzey Kafkasya topluluğunun çöküş dönemi ile ilişkili olmalıdır. Bu zaman yaklaşık olarak bilinmektedir. Kuzey Kafkasya topluluğu yaklaşık olarak M.Ö. 6. yüzyılın sonu ve 5. yüzyılın başına kadar varlığını sürdürmüştür. 6 M.Ö. 5. yüzyılın başları, dolayısıyla Proto-Batı Kafkas topluluğunun Kuzey Kafkas topluluğundan izolasyonu tam olarak bu dönemde gerçekleşmiştir. Böylece, Batı Kafkasya topluluğu bin beş yüz yıl boyunca tek bir homojen varlık olarak korunmuş, içinde ileride Batı Kafkasya topluluğunun dağılmasından sonra ayrı kollarını oluşturacak olan pradiyalektler yer almıştır. Bu veriler, Batı Kafkas topluluğu için ortak olan kültürel kelime dağarcığı verileriyle iyi bir şekilde örtüşmektedir, bu da Batı Kafkas

lehçelerini konuşanların zaten yarma ve yakma tarımı uygulamasında ustalaştıklarını, darı yetiştirmeyi bildiklerini, erken bahçecilik becerilerinde ustalaştıklarını, zaten armut ve elma yetiştirmeyi bildiklerini, sığır yetiştiriciliği ve kümes hayvancılığında, özellikle de tavuk yetiştiriciliğinde ustalaştıklarını ve en önemlisi gelişmiş bakır metalurjisinde ustalaştıklarını göstermektedir. Böylece, Proto-Batı Kafkasyalılar en azından M.Ö. 5. yüzyılın ortalarından beri tek bir varlık olarak var olmuşlardır. Şimdi, bu topluluğun bölgesel lokalizasyonuna gelince, dil verileri de Proto-Batı Kafkasyalıların ekolojik görünümünün ve doğal çevre resminin dağ-kıyı manzarasına karşılık geldiğini kanıtlamaktadır. Örneğin deniz çakılları (kıyı), balık (deniz) gibi denizcilikle ilgili kelimelerin varlığı, Proto-Batı Kafkasyalıların atalarının anavatanının büyük bir deniz havzasına yakın olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm bunlar, Batı Kafkasyalıların ilksel anavatanlarının Doğu Karadeniz'e komşu bölgelerde, bölgenin hem Kafkasya hem de Anadolu kısımlarında çok erken bir konuma sahip olduğuna tanıklık etmektedir. Bu bölgelerde ne zaman ortaya çıktıkları sorusu daha karmaşıktır. Bilimde yerleşik geleneğe göre, Hatti olarak bilinen Küçük Asya'nın eski sakinlerinin Abhaz-Adige grubu halklarıyla akrabalıkları hakkında popüler bir teori ve fikir oluşmuştur. Bu bağlamda, uzmanlar arasında uzun bir süre ve şimdiye kadar, Hattilerin Abhaz-Adigelerin doğrudan ataları olduğu ve kronolojik olarak onlardan önce gelen bir halk olduğu fikri hakimdir. Sonuç olarak, bu durumda Abhaz-Adigelerin ata yurdu, eski Hattiler'in yaşadığı Kafkasya'nın güneyinde aranmıştır. Bu da, Abhaz-Adigelerin atalarının, atalarının anavatanlarının orijinal merkezlerinden, Hattuşaş bölgesinin bulunduğu yerden göç ettiklerine göre, birçok teori ve hipotezin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu nedenle, Kaskilerin ve Abeşlayanların şahsında, kronolojik olarak daha geç bir kanıtın ve böyle bir göçün gerçeğinin izleri görülebilir. Dolayısıyla tartışmaların çoğu bu göçün kronolojisi, yolları ve mekanizmaları sorunu etrafında cereyan etmektedir. Bu aşamada bu soruna farklı bir açıdan bakmak gerekmektedir. Etnogenetik rekonstrüksiyonlar ve inşalar için sıklıkla örnek olarak kullanılan Hatti dilinin insanlık tarihinin kaydettiği en eski dillerden ve halklardan biri olduğu gerçeğiyle başlayalım. Bilim dünyasındaki herkesin Hatti'yi Batı Kafkasya grubunun bir temsilcisi olarak kabul etmediğini de belirtelim. Şimdi Hattilerin Kuzey Kafkasya topluluğu içinde değil, hatta Sinno-Kafkasya kolu içinde ayrı bir kol olduğu fikri hakim olmaya başlıyor. Hatti Burushasko-Enisean koluna Kafkas kolundan daha yakındır. Bunun için oldukça güçlü dilbilimsel argümanlar var. Raporun yazarı olarak, Hattiler'i hala Batı Kafkasya halkasına dahil etme eğilimindeyim, ancak bu halkada çok erken bir kronolojik ve alansal çevresel bağlantıyı işgal etmektedirler. Bu durum, basit yorumlama ve paleocoğrafik değerlendirmelerin yanı sıra dilbilimsel ve yazılı kaynaklarla da açıklanmaktadır. Kaniş Uluslararası Ticaret Örgütü'nden bilinen M.Ö. XIX. yüzyıla ait eski Doğu yazılı kaynaklarında Hattileri kendi diline sahip ayrı bir halk olarak tanıyoruz. Bu da demek oluyor ki, tam anlamıyla oluşmuş bir ulusun yazılı kaynaklarda tespit

edilmesi en az 1000-1500 yıl sürmüştür. Hattiler, Eneolitik dönemde Galis Nehri bölgesinde büyük bataklık havzaları serbest bırakıldığında ve tarımsal nüfus, gelecekte antik Hatti'nin şeklini oluşturacak olan boşaltılmış bölgeye indiğinde, gerçekten de eski Anadolu'nun merkezinin en eski sakinleriydi. Bu eski çiftçiler Proto-Batı Kafkasyalılardı ve Anadolu'da ortaya çıkmaları, Proto-Batı Kafkas topluluğunun parçalanmasının başlangıcını işaret ediyordu, böyle bir ilerleme sırasında Hatta dilinin itici gücü gerçekleşmişti. Bu yerleşim Pontus Dağları ve Toros Dağları'nın komşu bölgelerinden gelmiştir. Hattice kolunun ayrılmasından sonra, Proto-Batı Kafkas topluluğunun diğer grupları, 500-800 yıl sonra dağılacak olan bölünmemiş bir grup olan Proto-Abhazo-Adig topluluğu olarak hala birleşik kaldı. Bu nedenle, tam tersine, Hatti kolunun ayrılması, Abhaz-Adige grubunun dağılmasından ve ayrılmasından çok önce gerçekleşmiştir. Bu anlamda, Hattiler doğrudan anlamda modern Abhaz-Adige grubu için doğrudan bir ata değildir. Aksine, Hattiler kronolojik olarak Abhaz-Adigelerle eşzamanlı olarak bir arada yaşamışlar ve böylece eski zamanlarda Doğu Karadeniz kıyılarının karşı Kafkasya ve Anadolu kıyılarında birbirlerine komşu olan Batı Kafkasyalı grupların büyük bir yerleşim alanını oluşturmuşlardır. Abeşlayanlara gelince, onlar hiç kuşkusuz Ortadoğu'da Asur karşıtı askeri seferlere katılan Apsilyalılardır. Bizim topraklarımızdan çıkmışlar ve komşu kabilelerle Asur karşıtı koalisyonlara girmişlerdir. Bir süre sonra, Proto-Abhaz, Pra-Adige ve Proto-Ubıh kolları ayrı parçalara ayrıldığında, Proto-Abhaz-Adige topluluğunun ayrı kollarının izolasyonu söz konusudur. Bu süreç, Erken Tunç Çağı'nda, MÖ III. binyılda, bu halkların şu anda yaşadığı topraklarda gerçekleşir. Ve Proto-Abhaz topluluğu için bu bölge, Kolkhis ekolojik nişinin Kafkasya Karadeniz kıyısı bölgesine sıkıca sabitlenmiştir. Sonuç olarak, bir dizi sonuç çıkarılabilir.

1. Ataların anavatanı kavramı geniş bir yoruma sahiptir, homojen değildir, ancak her bir ata bileşeninin atalarının anavatanlarının zincirini temsil eden zaman içinde açılmış gibidir.

2. Kafkasya'daki Taş Devri kültürlerinin eski taşıyıcılarının etnik ve dilsel doğası hakkında bilgi sahibi değiliz.

3. Büyük olasılıkla, Kafkasya'da Kuzey Kafkas toplumunun ortaya çıkışı, Neolitik ve hatta Neo-Eneolitik kültürel gelenekleri taşıyan göçmenlerle karışan eski Neolitik öncesi toplumların bir dönüşümüdür.

4. Neolitik ve Eneolitik dönemlerin sonlarında Kafkasya'da Kuzey Kafkasya toplumunun eski temsilcilerinin yaşadığı kesindir.

5. Burada Kafkasya'da sonraki bağlantıları izole edilmiştir.

6. Batı Kafkas topluluğu Karadeniz bölgesine sıkı bir şekilde hakim olmuş ve dışarıdan hazır olarak gelmemiş, taşıyıcıları da güneyden hazır olarak gelmemiştir.

7. Halkın oluşum sürecindeki ata yurdu, öz bilincinin ve öz adının tam olarak oluştuğu yer ve coğrafi merkez olarak kabul edilmelidir.

Kandelaki D. A. Etnogenez: Doğu Karadeniz Bölgesi topraklarında tavukların evcilleştirilmesi sorununun ele alınması örneğinde kaynakları sentezleme girişimi. (Makale, Kandelaki D. A. tarafından Doğu Karadeniz Bölgesi topraklarında tavukların (GALLUS GALLUS DOMESTICUS) evcilleştirilmesi sorununa ilişkin Rusça yazılmış çalışmanın kısaltılmış halidir. // Adıge Cumhuriyeti İnsani Araştırma Enstitüsü Bilim Bülteni. Maykop, 2022. Sayı 33 (57). s. 93 – 101).

Kandelaki David Avtandilovich - D. İ. Gulia'nın adını taşıyan Abhaz İnsani Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü'nde araştırmacı. Abhazya Bilimler Akademisi. (Abhazya Cumhuriyeti, Suhum).

david_kandelaki@mail.ru

Etnogenez sorunlarını incelerken, özellikle de yazılı kaynaklarda yer almayan toplulukların oluşumunun ilk aşamaları söz konusu olduğunda, hem beşeri bilimlerden hem de doğa bilimlerinden çeşitli kaynakların sentezi önemli bir rol oynamaktadır. Bunlar, bir çalışma hipotezi çerçevesinde, eski toplulukların kronolojisini ve mekânsal lokalizasyonunu ana hatlarıyla belirlemeye, portrelerinin muhtemelen yaratıldığı coğrafi ortamı tanımlamaya yardımcı olur. Artık eski dil ailelerinin incelenmesinde uzmanlar tarafından kullanılan güvenilir bir teşhis tekniğidir. Bu makale, yazarın kapsamlı bir disiplinlerarası yaklaşım çerçevesinde etnogenez konularını araştırmasının bir devamı niteliğindedir. Burada Gallus Gallus cinsi tavukların evcilleştirilmesi örneği üzerinden özel bir soruna değineceğiz.\

Yazarı bu sorunu ele almaya iten sebep, Kuzey Kafkasya Proto-dilini konuşanlar tarafından tavukların evcilleştirilmesi lehine önemli bir argüman olabilecek, yeniden yapılandırılmış Kuzey Kafkasya sözlüğünde kümes hayvanları/kümes hayvanları terminolojisinin varlığıdır. Kuzey Kafkasya toplumunun oluşumunun en erken kronolojik sınırlarının 7. yüzyılın sonundan 6. yüzyılın başına kadar uzandığına dikkat edilmelidir. VII - M.Ö. VI. yüzyılın başları. Bu topluluğun oluşum alanı şüphesiz, Kafkasya'nın kendi topraklarında değilse bile, kesinlikle ona bölgesel olarak yakın bir yerde bulunmalıdır. Daha ziyade, bu topluluğun en arkaik temsilcilerinin tarihsel olarak kaydedildiği bölgelerdir. Özellikle, topluluğun Batı Kafkasya kolu için Hatta dili, Doğu Kafkasya kolu için ise Hurrice ve daha sonra Urartuca dilleridir. Tavukların evcilleştirilmesinin Kuzey Kafkasya topraklarında gerçekleştiği tezinden hareket edersek, o zaman bu evcilleştirmenin izleri, alanlarının sınırlı olduğu yerlerde kaydedilmelidir. Öte yandan, böyle bir alanın varlığı paleontoloji ve arkeozooloji verileriyle bir şekilde sabitlenmelidir. Ancak, tekrar ediyoruz, Kafkasya'da ve bizi doğrudan ilgilendiren Doğu Karadeniz bölgesinde böyle bir terminolojinin varlığında, tavukların bu şekilde evcilleştirilmesi henüz arkeolojik olarak belgelenmemiştir.

Bugün bilim, anatomik olarak modern insanların besin stratejisinde, avifaunanın toynaklı türlere kıyasla kıyaslanamayacak kadar mütevazı bir yer işgal ettiğini ve kümes hayvanlarının, özellikle de tavukların aktif olarak evcilleştirilmesinin geç bir aşama olduğunu ortaya koymuştur. Evcil tavukların kökeni üzerine yapılan son araştırmalar, evcilleştirilmelerinin şüphesiz Güney ve Güneydoğu Asya bölgelerinde, 6. yüzyılın sonundan 5. yüzyılın başına kadar olan dönemde gerçekleştiğini göstermektedir. VI - M.Ö. V. yüzyılın başı. Arkeolojik ve genetik verilere göre, evcil tavuğun dört yabancı Banksian tavuğu türünden geldiği tespit edilmiştir: kırmızı (Gallus gallus), gri (Gallus sonnerati), yeşil (Gallus varius) ve Seylan (Gallus lafayetii). Tavukların evcilleştirildiğine dair ilk arkeolojik kanıtlar M.Ö. 3. binyılda, Harappa ve Mohenjo-Daro şehirlerinde M.Ö. 3250'ye kadar uzanan çok sayıda tavuk kalıntısının bulunduğu Harappa (İndus) uygarlığı bölgelerinde bulunmuştur ve muhtemelen evcil tavuk İndus Vadisi'nde geç Neolitik dönemde tanınmaya başlamıştır.

Şimdi Kafkasya'ya dönelim. Proto-Kuzey Kafkas dilinde tavuklarla (kümes hayvanları) ilgili terminolojinin varlığı, muhtemelen bu Proto-Kuzey Kafkas dilini konuşanların tavukları evcilleştirmeye yönelik erken adımlar attığını göstermektedir. Dolayısıyla, bölünmemiş Kuzey Kafkasya topluluğunun ve dilinin var olduğu zamandan yola çıkarsak, topluluğun dağılmasının arifesinde - en azından M.Ö. 5. binyılın başında - Kuzey Kafkasyalıların zaten topluluğun dağılmasının arifesinde olduğunu düşünmeliyiz. - Kuzey Kafkasyalılar çoktan evcil tavuk ya da en iyi ihtimalle diğer benzer kümes hayvanı türlerini yetiştiriyorlardı. Bu bağlamda, Kuzey Kafkasyalılar tarafından böyle bir evcilleştirmenin yalnızca zamanını değil, aynı zamanda yerini de bulma sorusu gündeme gelebilir. Burada Kuzey Kafkasyalı ailenin eski etnogenetik tarihine bir gezi yapmak gerekir. Bugün, Kuzey Kafkas dil topluluğunun kronolojisi, oluşum alanı ve sonraki dallanmaları hakkında temelde üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunların hepsi aşağıdaki biçimde sunulabilir: Kuzey Kafkasya ailesi şüphesiz Kafkasya'da ve Kafkasya'ya güneyden bitişik komşu bölgelerde otokton bir ailedir; Kuzey Kafkasya ailesi yabancı bir ailedir ve atalarının anavatanı (gelişmiş Neolitik ve Eneolitik analogi kültürünü yansıtan yeniden yapılandırılmış dilsel gerçekleri dikkate alarak, ki Proto-Kuzey Kafkas dilinin yeniden yapılandırılmış kronolojik seviyesi için Kafkasya'da hiçbir benzerlik yoktur) Batı Asya'da aranmalıdır; Kuzey Kafkasyalı aile için, Karadeniz çevresindeki bir alan ile Anadolu - Balkanlar - Kuzey Karadeniz bölgesi - Kafkasya'yı aktaran "dairesel Circumpontic" olarak adlandırılan başka bir göç çeşidi kabul edilebilir. Bu durumda, genel olarak bu makalenin kapsamı dışında kalan sorunun bu yönüne ayrıntılı bir şekilde değinmeyeceğiz. Yazar hem "aşırı göççülük" hem de "aşırı otoktonizm" taraftarı değildir.

Kafkasya'da başka bir topluluk olan Kartvelian'ın temsil edildiği unutulmamalıdır. Artık Nostratik olarak adlandırılan farklı bir makrofamilya grubuna ait olduğu düşünülmektedir. Dilbilimsel veriler, şüphesiz Kartvel topluluğunun temsilcilerinin de hem yabancı tavuk türlerine hem de evcil tavukların tanımlanmasına aşina olduklarını göstermektedir. Tavukçuluk terminolojisinin

Kartvel topluluğunun ayrı kollarında oluşmasının kaynağı, dahası bir ödünç alma kaynağı mı yoksa kendi Kartvel toprağında mı oluştuğu hakkında bir şey söylemek de zordur. Kartvel dilindeki tavuk yetiştiriciliği terimlerinin ödünçleme olduğunu varsayarsak, kaynakları yalnızca Kuzey Kafkas dilleri olabilir. İlginç olan, Kartvel dillerinde bu kadar yaygın olarak temsil edilen Hint-Avrupa dillerinde tavuğun zayıf bir şekilde işaretlenmiş olmasıdır. Böylece, Kafkasya'daki bir Kartvel kaynağı, tavuk evcilleştirme terminolojisinin Kuzey Kafkas dillerine aktarılması için bir rakip olarak da dışlanır ve bunun tam tersini gösterir. Bu temelde, her halükarda, Proto-Kuzey Kafkas (Prokafkas) dilini konuşanların tavuk evcilleştirme sürecine dair arkeolojik ve paleofaunistik kanıtlar Kafkasya'da ve Kafkasya'ya komşu yakın bölgelerde aranmalıdır.

Arkeolojik ve paleofaunal buluntuların incelenmesi de tavuk evcilleştirme sorununa kesin bir yanıt vermemektedir. Garip bir şekilde, tavuklar Kafkasya'da en az temsil edilen hayvanlardır ve arkeozoolojik koleksiyonlarda hiç temsil edilmediklerini söylemek mümkündür. Ancak aynı zamanda, daha erken dönemlere ait paleozoolojik koleksiyonlarda, özellikle Taş Devri ve Erken Metal Çağı anıtlarında, tavuklar genellikle Kafkasya'dan ve kuzey ve batıdaki komşu bölgelerden gelen paleo-faunal kalıntılarda yaygın olarak temsil edilmektedir. Kafkasya'da, örneğin Tsona, Kudaro, Gvardjilas-Klde, Kepshinskaya Mağarası, Kholodniy Grotto gibi anıtlarda çok sayıda kuş kalıntısı da bilinmektedir. Bunlar arasında Gallus spelea (yabani, kaya, mağara) tavuğu türü gibi önemli bir buluntu özel bir yere sahiptir. Evcil tavuk nispeten geç kaydedilmiştir, bu da arkeolojik malzeme üzerinde sahadaki evcilleştirme aşamalarını izlememize izin vermemektedir. Böylece, Gallus domesticus, Khosta mağarasının antik tabakasından ve Phanagoria'dan kaydedilmiştir. Abhazya'da, Gallus domesticus kalıntılarının en eski arkeolojik kanıtı, şimdiye kadar evcil bir tavuğun tek buluntusu olan Pitsunda antik katmanında kaydedilmiştir. Antik dönemde, tavuk, kaz ve ördek gibi kümes hayvanı kalıntılarının özgül ağırlığı artmıştır ve bu durum şüphesiz Greko-Romen döneminin Karadeniz bölgesindeki aktif antik askeri ve kültürel yayılmasıyla bağlantılıdır. MÖ 6. yüzyıldan itibaren, Yunan kolonizasyonu döneminde, tavuklar Yunan şehir-polislerinin ekonomisinde yaygın hale gelmiştir. Daha sonra, Roma'nın askeri yayılma döneminde, tavuklar Roma askeri garnizonlarının ekonomisinde önemli bir nesne haline gelmiştir.

Bu incelemeden ne gibi sonuçlar çıkarılmalıdır? Yazar, yaban tavuğu gibi önemli bir türün keşfiyle bağlantılı olarak, arkeolojik ve dilbilimsel veriler biriktikçe muhtemelen geliştirilecek olan aşağıdaki varsayımsal senaryoyu bir çalışma teorisi olarak önermektedir. Hindistan ve Çinlilerin sözde yabani Bankian tavuklarının, Gallus spelea türü tavukların temsil edildiği "Büyük Karadeniz bölgesine" kadar uzanan devasa bir kırık tavuk yelpazesinin yalnızca bir parçası olması mümkündür. Dolayısıyla, "Karadeniz" olarak adlandırılan tavuk evcilleştirme merkezinin varlığı hakkında soru sormak kabul edilebilir; bu merkezin bloklarından birinde, Kuzey Kafkasya topluluğunun oluşum alanında, Gallus spelea olarak bilinen yabani bir tavuktan bir tavuk evcilleştirildi ve bu da evcil formu Gallus gallus domesticus'un

ortaya çıkması için ilk form haline geldi. Bu üstünkörü inceleme bile, kümes hayvanı yetiştiriciliği terminolojisinin ve özellikle tavuk yetiştiriciliğinin, dilbilimsel veriler dikkate alındığında, kendi Kuzey Kafkasya topraklarından kaynaklandığını göstermektedir. Kuzey Kafkasya devletinin ve birliğinin varoluş zamanının M.. VII. binyılın sonundan V. binyılın ortalarına kadar olan kronolojik sınırlar içinde olduğu dikkate alındığında, tarımsal ve pastoral ekonominin güçlenmesi ve yoğunlaşmasıyla birlikte oluşumunun son aşamasında, Kuzey Kafkasyalılar bağımsız olarak tavukları evcilleştirdiler ve bu evcilleştirmenin merkezi Kafkasya'nın kendisi ve Kuzey Kafkasya topluluğunun oluşum bölgesine en yakın bölgeler, özellikle de "Büyük Karadeniz bölgesi" olarak adlandırılan bölgelerdi.

Kısa bir tarihi, kültürel ve arkeolojik gözlem, Karadeniz bölgesinin yabani (mağara, kaya) tavuğun (*Gallus spelea*) türevi olan evcil tavuğun (*Gallus domesticus*) evcilleştirilmesinin genetik merkezi olabileceği yargısına varmamızı sağlamaktadır.

Örneğin, Abhaz dili materyallerinin yanı sıra tarihi etnografya ve folklor verileri de Abhaz atalarının tavuk yetiştiriciliği ile erken tanışmalarına tanıklık etmektedir. Örneğin, Abhaz dilinde tavukların ayrı bir tanrısı - "Amırza" ve tüylü kuşların ayrı bir efendisi - "Hamsi-Kına-Zarly" kayıtlıdır. Folklorda evcil tavukla ilgili terimlerin varlığı, ruhani kültür ve dilde bile sabitlenecek kadar eski ve önemli olan eski ekonomik faaliyetin çok önemli arketiplerinin sabitlendiğinin kanıtıdır.

Kandelaki D.A. Abhazyya topraklarında ikincil cenaze töreninin kökenine dair bir hipotez hakkında. // Geç Taş Devri Sanatı ve Cenaze Törenleri: Sempozyum Bildirileri (Samara 24-26 Nisan 2023) - Samara-SPb: 2023. s.52 - 53.

Kandelaki David Avtandilovich - D. İ. Gulia'nın adını taşıyan Abhaz İnsani Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü'nde araştırmacı. Abhazyya Bilimler Akademisi. (Abhazyya Cumhuriyeti, Suhum). Pitsunda Arkeoloji Müzesi Baş Küratörü (Abhazyya Cumhuriyeti, Pitsunda). "PONTO-CAUCASICA" Araştırma Merkezi, Tur Rehberi Eğitim Okulu ve Abhaz Konferans Salonu Direktörü (Abhazyya Cumhuriyeti, Gagra).

david_kandelaki@mail.ru

İkincil defin töreni Abhazyya topraklarında yaygındır. Kronolojik olarak, MÖ 4. binyıldan 1. binyıla kadar olan dönemi kapsamaktadır ve "ossuar" gömüleri, dolmenlerdeki gömüler, toprak gömüler, mağaralardaki gömüler, barakalar, kaya nişleri dahil olmak üzere çeşitli durumsal bağlamlarda bilinmektedir. Bu ayın, etnografik veriler ve yazılı kaynaklarda ikincil gömünün "Hava gömüsü" olarak kaydedildiği ve uzmanlar tarafından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar bilinen aynı ayın olarak kabul edildiği kanıtlanmıştır.

Oluşumunu belirlemek için, böyle bir ayının sadece Abhazyya topraklarının değil, aynı zamanda Doğu'nun eski uygarlıklarının en parlak dönemindeki toplumların da karakteristik özelliği olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle, ikincil defin töreni, eski tarım uygarlıklarının en parlak döneminin gelenekleri, gelişmiş tarım ekonomisi ve Neolitik dönemin büyük yerleşik yerleşimlerinin oluşumu ile nedensel olarak bağlantılıdır.

Yazar ilk olarak aşağıdaki hipotezi öne sürmektedir. Mezolitik dönemde tarımın ortaya çıkışının ilk aşamasında, insanların mevsimlik hasadın ekonomik uygulaması çerçevesinde gerçekleşen tahıllarla ilk tanışması vardı. Orta Mezolitik dönemden itibaren hem Bereketli Hilal'de hem de Abhazyya topraklarında benzer süreçlerin yaşandığı açıktır. Tarımsal yaşam tarzının ortaya çıkışı sırasında, Abhazyya'nın Mezolitik toplulukları, Yakın Doğu'daki komşuları gibi, tahılların ve tabii ki darı gibi bir tahılın uzun mevsimlik hasadına devam ettiler. Bu tür mevsimsel toplantılar sırasında bir insanın ölmesi durumunda, cesedin erken taşınması zordu. Alternatif ve uygun olarak, ceset tamamen çürümeye bırakılır ve kemikler bir sonraki mevsimlik tahıl hasadından dönüş sırasında yerel yerleşime daha kolay taşınırdı. Büyük olasılıkla, cesedi korumanın bu yolunun anlaşılması sürecinde, cesedin mağaraların derin nişlerinde, kayaların ulaşılmaz çatlaklarında "saklanması" ya da cesedi asmak için platformlar veya ayrı duran uzun ağaçlar kullanılmasının çeşitli varyantları kullanılmıştır. Daha sonra, büyük yerleşimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu uygulama, insanların iki aşamalı bir gömme uygulaması kullanılarak gömülmesiyle ritüel bir gelenek olarak pekiştirilmiştir.

Ne yazık ki, yazar tarafından ifade edilen hipotezin gerçek malzeme üzerindeki güvenilirliğini doğrulamak hala zordur. Bununla birlikte, bu bağlamda, Kholodniy Mağarası'ndan ve bu geleneği kullanmaya yönelik ilk girişimin en erken kanıtlarıyla ihtiyatlı bir şekilde ilişkilendirilebilecek bir dizi başka mağaradan elde edilen malzemeler semptomatiktir. Son mezolitik döneme tarihlenen ve muhtemelen mevsimlik toplayıcılıkla ilişkilendirilen kömürleşmiş tahıl (görünüşe göre endemik bir darı türüne ait) buluntuları böyle bir fikri akla getirmekte ve belirtilen varsayımla çelişmemektedir.

İkincil ölü gömme töreni benzersizdir, çünkü Mezolitik-Neolitik döneme kadar uzanan eski ölü gömme uygulamalarının bir yankısı olarak tarihin belirli bir döneminde işlev görmüş, ancak hiçbir zaman baskın hale gelmemiştir. Bununla birlikte, bu ayinin Abhazların manevi kültüründe, folklorunda ve dilinde korunan derin kökleri, Abhazya topraklarının büyük olasılıkla Neolitik ekonomi biçimlerinin oluşum yolunu izlediğini ve ikincil bir cenaze töreninin varlığının bunun doğal bir teşhis işareti olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

Kandelaki D.A. Kolhis doğal sığınağı: neolitikleşme odakları ve Erken Holosen döneminin Batı Kafkas etno ve linguoreliglerinin oluşumu. Tezler. // Uluslararası Bilimsel Konferans "Karadeniz-Kafkasya Bölgesinin Tarih ve Modernite Sorunları". 3 - 4 Ekim 2023, D. İ. Gulia'nın adını taşıyan Abhaz İnsani Araştırmalar Enstitüsü. Abhazy Bilimler Akademisi. Suhum, 2023.

Kandelaki David Avtandilovich - D. İ. Gulia'nın adını taşıyan Abhaz İnsani Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü'nde araştırmacı. Abhazy Bilimler Akademisi. (Abhazy Cumhuriyeti, Suhum). Pitsunda Arkeoloji Müzesi Baş Küratörü (Abhazy Cumhuriyeti, Pitsunda). "PONTO-CAUCASICA" Araştırma Merkezi, Tur Rehberi Eğitim Okulu ve Abhaz Konferans Salonu Direktörü (Abhazy Cumhuriyeti, Gagra).

david_kandelaki@mail.ru

Doğu Karadeniz bölgesi ve Kolhis doğal refugium bölgesindeki neolitleşme sorunu.

1. Abhazy'nın Orta Doğu'daki Neolitikleşmenin erken merkezlerine yakın coğrafi konumu, Doğu Karadeniz bölgesinde Neolitik oluşumunun kronolojisi ve mekanizmaları sorununa tekrar dönmemizi sağlıyor. Bu, özellikle bölgemizin antik Kolhis doğal sığınağı alanındaki konumu ile bağlantılıdır.
2. Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli neden ise, Abhazy topraklarının mevcut aşamada Neolitik anıtların incelenmesinde gözle görülür bir şekilde geride kalması ve diğer yandan bazı uzmanlar arasında Batı Kafkasya'da hiç Neolitik olmadığı iddiasıdır.
3. Başlangıç olarak, "Neolitik" kavramı sorununa tekrar değinmemiz gerekiyor, çünkü bu tarihsel aşama diğerlerinden farklı olarak çeşitli açıklayıcı tanımlarla "yığılmıştır". Bunun nedeni, arkeolojik olarak kaydettiğimiz farklı bölgelerdeki neolitikleşme süreçlerinin bariz özelliğidir. Bu makalenin yazarı için Neolitik'i ayrı bir çağ olarak tanımlamak ve teşhis etmek için tek bir kriter göz önünde bulundurulmalıdır - tarımsal-hayvansal ekonomi üretmek.
4. Yazarın görüşüne göre, Neopleistosen'den erken Holosen'e kadar buzullaşma ve doğal-iklimsel değişiklikler sırasında eski toplumların geçim sistemlerinde iki strateji, adaptasyon ve dönüşüm hattı ortaya çıkmıştır. Bunlar iki ana bölgede oluşmuştur: A. karmaşık toplayıcılık, avcılık ve balıkçılıkla ilişkili karakteristik adaptif geçim modellerinin ortaya çıkmaya başladığı Avrupa'da; B. dağlık ve dağ eteği masiflerine bitişik alanlarda üretim ekonomisine geçişin başladığı Batı Asya'da. Dolayısıyla, Erken Holosen boyunca iklim değişikliğinin farklı sonuçları olmuştur. Yakın Doğu bölgesi (Ön Asya) için bu değişiklikler, buzullaşma sona erdikten sonraki en erken aşamalarda üretken bir ekonomiye geçişin başlamasına neden olurken, eski buzul

- alanlarına (Avrupa) bitişik bölgeler için bu gerçekleşmez ve burada avcılık ve balıkçılığa dayalı oldukça üretken bir ekonomiye sahip toplumlar oluşur.
5. Böylece, Erken Holosen'de iki toplumsal gelişim çizgisi oluşmuştur: Avrupa'da son derece verimli balıkçılık ve avcılığın yapıldığı Mezolitik Çağ ve Batı Asya'da son derece verimli çiftçilik ve sığır yetiştiriciliğinin yapıldığı Neolitik Çağ.
  6. Daha Erken Holosen döneminde, Kolhis doğal sığınağının merkezindeki Doğu Karadeniz bölgesi topraklarında, yerel toplumlar tahıl ürünlerinin mevsimsel olarak toplanmasına yönelik sistematik ve karmaşık biçimlere erken bir geçiş yapmıştır. Daha sonra da tahıl bitkileri ve öncelikle darı ve daha sonra da bir dizi meyve bitkisi dahil olmak üzere bitkilerin sistematik olarak evcilleştirilmesine geçmeye başlamışlar, böylece kes-yak tarımının ve erken bahçeciliğin ilk temellerini atmışlardır. Bu faktör, bölgenin orografisinin özellikleri ve zengin bir floristik bileşime sahip dağ ormanı oluşumlarının manzaraları tarafından desteklenmiştir.
  7. Kronolojik veriler bu modele tamamen uymaktadır ve daha Holosen döneminin başlarında Kolhis Doğal Sığınağı anıtlarında kömürleşmiş darı tanelerinin ilk izleri görülmüş ve MÖ X - IX bin yıllarına tarihlendirilmiştir (Soğuk Mağara, Apiancha Mağarası). Kolhis doğal sığınağı bölgesindeki anıtların coğrafyası ve topografyası bize, tarımın başlangıcının erken aşamalarında ve ova-kıyı bölgelerinin geç aşamasında olan nüfus tarafından dağlık-piedmont bölgelerinin kademeli gelişiminin tipik bir resmini çizmektedir. Benzer şekilde, Yakın Doğulu komşuları da benzer yerleşimleri ve verimli vadilerin gelişimini gerçekleştirmişlerdir.
  8. Yukarıdakileri özetlemek gerekirse, aşağıdakiler tespit edilmiş olarak kabul edilebilir

- Kolhis doğal sığınağı bölgesindeki neolitikleşme, kronolojik olarak Orta Doğu merkezleriyle eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir.

- Kolhis doğal sığınağı içinde yaşam destek sisteminin yeniden düzenlenmesi ve ardından Neolitikleşme süreci, Geç Dryas döneminin sonu ile MÖ 11-10 bin yıl önce Boreal döneme geçiş arasındaki aralıkta gerçekleştirilmiş ve nihayet MÖ 8-7 bin yıl önce Atlantik döneminde tamamlanmıştır.

- Burada kes-yak tarımının ve erken orman bahçeciliğinin tarımsal kültürü oluşmuştur ve ilk ürünler açıkça yerel darı ve buğday türleridir.

- Daha sonra, güçlü bir tarımsal yem tabanının oluşmasıyla birlikte, aralarında keçi ve domuzun ilk evcilleştirilenler olduğu büyükbaş hayvan yetiştirme becerileri oluşmaya başlamıştır.

Erken Holosen dönemine ait Kolhis doğal sığınağının etno-dilsel kalıntıları.

1. Yukarıdakilerle bağlantılı olarak, bizce en önemli soru, Kolhis Doğal Sığınağı'nın erken Neolitik kültürlerinin yaratıcılarının kimler olduğu ve hangi dilleri konuştuklarıdır?
2. Taş Devri arkeolojisi, antropolojisi ve dilbilimi verilerine göre, Kolhis Doğal Sığınak bölgesinin Neolitik kültürlerinin yaratıcılarının olası doğrudan torunları rolüne başvuranlar arasında, anatomik olarak modern türlerin ilk insanların Doğu Karadeniz bölgesine yayılma dönemi olan Üst Paleolitik kültürlerin yaratıcıları olan ilk antik sapienslerin soyundan gelen çok sayıda topluluğu düşünmeliyiz.
3. Bu sorun bağlamında en çözülmez soru, Neopleistosen'den erken Holosen'e geçiş aşamalarındaki eski Sapiens dillerinin doğasını ve yapısını belirlemektir. Bu diller, doğrudan torunları korunmamış diller miydi, o çağda tarihsel döneme yakın dönemlere kadar korunmamış başka dil grupları, aileler ve makro aileler var mıydı ve en önemlisi, Üst Paleolitik dönemin eski dillerinin daha sonraki dillerde bir devamı olabilir mi yoksa tüm bu dil çeşitliliği daha sonraki tarihsel süreçler tarafından silindi mi?
4. Yazar, Üst Paleolitik sapiens'in günümüze ulaşmayan sayısız dili arasındaki ilişkiyi belirlemenin anahtarının, Neopleistosen'den erken Holosen'e geçiş döneminin doğal ve iklimsel süreçlerinde yattığı ve bu süreçlerin eski toplumlar için önemli ekolojik ve demografik sonuçları olduğu tezini kanıtlamaktadır.
5. Bizim durumumuzda, yazar aşağıdaki varsayımsal senaryoyu göz önünde bulundurmaktadır. Buzul Çağı'nın sona ermesi ve Neopleistosen döneminin bitip Holosen döneminin başlamasıyla birlikte, Pleistosen sapiens'in doğrudan torunları olan yerel topluluklar mevsimlik tahıl toplayıcılığına geçmeye başlamıştır. Daha sonra, yabancı bitkilerin evcilleştirilmesine ve klasik tarıma geçerek verimli bir tarım ekonomisine geçişi işaret ettiler. Geçim sistemindeki tüm bu değişiklikler, toplumun sosyal yapısındaki değişikliklere yansımış ve toplumlar arası iletişimsel bilgi bağlarının güçlenmesi ve demografik göstergelerin büyümesi ile birlikte gerçekleşmiştir. Böyle bir durumda yazar, çok sayıda eski kalıntı dili konuşan eski toplulukların uzun vadeli bir nüfus ve kültürel-ekonomik ortak yaşam içinde yer aldığı bir senaryo varsaymaktadır. Bu topluluklar, verimli ve ekolojik açıdan en plastik dağ eteği ve kıyı ovası bölgelerini geliştirerek gruplarının sayısını kademeli olarak artırmıştır.
6. Böylece, Doğu Karadeniz bölgesinin kadim etnik-dilsel halkları, etno-dilsel evrimlerinin ilerleyen sürecinde, kadim toplulukların ve bunun sonucu olarak onları konuşanların dillerinin belirli bir yerel "çok-bölgeli" yakınlaşma ve karışma senaryosuna izin vermişlerdir. Bu karışma sürecinde, onların gelecekteki torunlarının dillerinin arkaik hatları, Batı Kafkasya çevresinin dillerinin yapısını giderek daha fazla kazanacak olan gelecekteki torunlarının dillerinde giderek daha açık bir şekilde ortaya çıkmaya başladı.

7. Batı Kafkas topluluğu gibi eski bir etno-linguorelict'in oluşum sürecindeki ana yakınsak etnogenetik senaryolar, Doğu Karadeniz'e bitişik Kolchhis doğal sığınağı içinde ortaya çıkmıştır.
8. Bu topluluk, Neopleistosen - Holosen'in başlarında Kolchhis doğal sığınağının eski sapiens topluluklarının kolektiflerinin oluşumu ve uzun vadeli yakınlaşmasının bir sonucudur. Bu doğal merkezin sınırları içinde, hem Abhaz-Adige halkları tarafından temsil edilen bugünkü temsilcileri hem de özellikle Hattiler ve Kaşkalar gibi arkaik üyeleri de dahil olmak üzere tüm ana bağlantıları oluşmuştur.
9. Dilbilim ve özellikle de denizcilikle ilgili sözcükler de dahil olmak üzere kültürel ve çevresel sözcük dağarcığı verileri, Batı Kafkaslıların atalarının Doğu Karadeniz bölgesinde, Kafkasya ve Anadolu bölgeleri de dahil olmak üzere, Yakın Doğulu komşularıyla eşzamanlı olarak Mezolitik dönemi atlayarak Holosen'in başlarında Neolitik üreten tarımsal-pastoral ekonomiye geçiş yaptıkları dönemde Batı Kafkas dillerinin atasal fonuna girdiklerini açıkça göstermektedir. Bu süreçler, tüm Batı Kafkas dillerinin ve konuşurlarının eski ilkel dilbilimsel temellerine damgasını vurmuştur.